

TØNSBERG BIBLIOTEK

Sinne Sult Sex

DYADE

nr. 4 1993 25. årgang

Løssalg kr. 45,-

SHERRA OGNE

DYADE

4/1993 25. årgang

Tidsskrift for kultur,
filosofi, psykologi,
samfunn

*DYADE drives på
idealistisk basis.*

*Ingen mottar økonomisk
godtgjørelse for bidrag.
Evt. overskudd går til
organisasjonen Acem.*

Postadresse:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo

Besøksadresse:

Huitfeldtsgt 49, 0203 Oslo
Telefon: 22 83 04 83
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33

Trykk/opplag:
Allkopi/2500

Utkommer 4 ganger i året

Abonnement:
1994: Kr. 150.-

Redaktør:

Turid S. Berg-Nielsen

Redaksjon:

Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen
Ole Nygaard
Per Slaastuen

Red. sekr:

Finn Tore Knudsen

Administrasjon:

Harriet Bruhn

Redaksjonsråd:

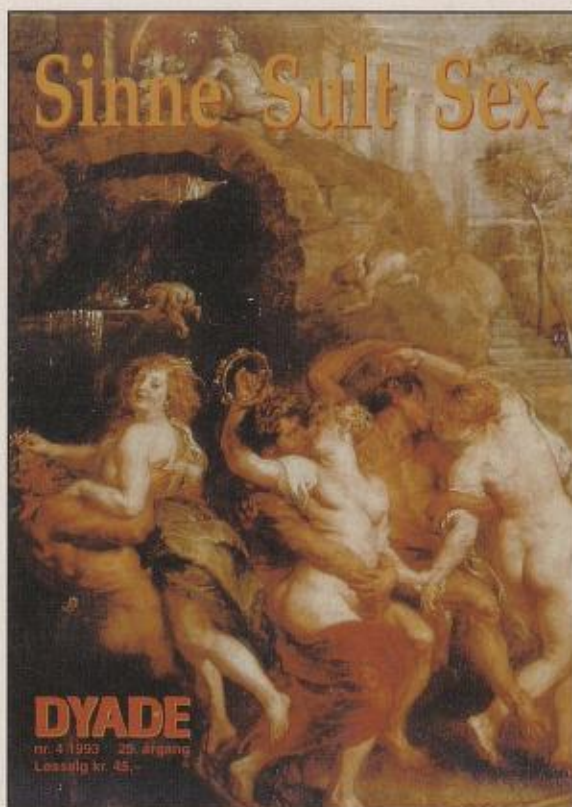
Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Høien
Anders Lindseth

Forside:

Peter Paul Rubens (1577-1640)
Venusfesten (detalj)

ISSN 0332-5-92

Våre vanskelige drifter

Carl Henrik Grøndahl:

Drift og dyd i et forvillet århundre s. 2

Hans Olav Fekjær:

Ulempene ved å være edru s. 19

Turid S. Berg-Nielsen:

Frykt for intimitet s. 28

Randi Rosenqvist:

Individuell aggresjon - og ansvar s. 38

Rolf Brandrud:

Den menneskelige elgen s. 51

Sinne - sult - sex

Hva gjør du med ditt sinne?

Hvordan håndterer du din sult?

Hvordan mestrer du din seksualitet?

Våre drifter er aldri enkle. Vårt driftsliv er sammensatt, motsetningsfylt, med et overveldende potensiale for konflikt. Ulike tider og kulturer setter ulike grenser for driftsutlevelsen.

Vår tid dyrker friheten.

Vår tid forsøker også å beherske driftene gjennom å forstå dem. Psykologisk.

Andre tider har forstått dem som demoniske.

Men vårt sinne, vår sult og vår seksualitet har alltid vrent seg ut av all forståelse. Derfor blir våre drifter også arena for verdikamper.

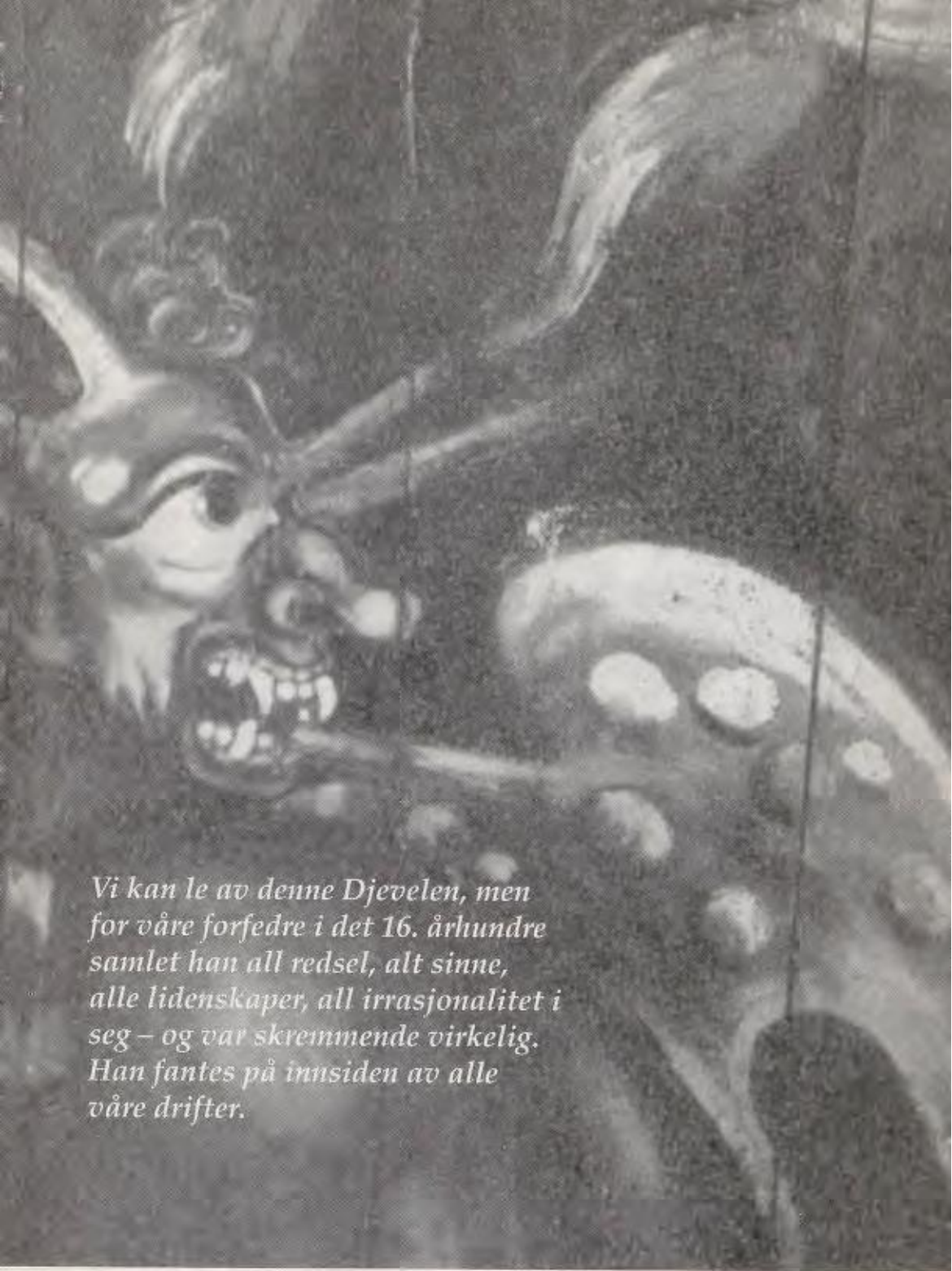
I dette DYADE har vi villet undersøke former for driftsutlevelse typiske for vår samtid. For å få litt avstand begynner vi med å vandre i et demonisk århundre.

Velkommen inn!

CARL HENRIK
GRØNDAHL:

DRIFT OG DYD I ET FORVILLET ÅRHUNDRE

*Før man skaffer seg
sterke meninger om
driftsutlevelsen i sin
samtid,
kan det kanskje være
lurt å se nærmere på
andre tider?*

*Vi kan le av denne Djevelen, men
for våre forfedre i det 16. århundre
samlet han all redsel, alt sinne,
alle lidenskaper, all irrasjonalitet i
seg – og var skremmende virkelig.
Han fantes på innsiden av alle
våre drifter.*

I den danske byen Ribe på tolvhundretallet var straffen for en hustru grepet i hor, at hun skulle dra synderen «den ene gate opp og den andre ned, ved det samme lem, han hadde brukt til å synde med henne; og så var de kvitt den sak.»

Du ser det for deg - den ene gate opp og den andre ned? Dette er altså en straff kulturen benytter i sitt forsøk på å tøylen den ustyrlike kjønnsdriften, slik at den ikke skal sprengne felleskapet. For oss fremstår en slik reaksjonsmåte som vanvittig, ydmykende og grotesk. Som mørk middelalder. Men man skal ikke undervurdere det humoristiske element i denne rettspleien, og det er verdt å merke seg det lille «og så var de kvitt den sak.» Tre hundreår senere ville de begge blitt henrettet.

La oss bruke denne litt egenartede gatevandringen som utgangspunkt for en liten oppdagelsesferd i vårt driftsliv - for å se hvilke former vårt sinne, vår sult og sex har tatt i andre tider. Hvorfor foreta en slik ferd? Mye tyder på at det kan være nyttig å få med seg litt historie - før man tar stilling til driftsformene i sin samtid. Det å gi sosialt akseptabel form til våre drifter har menneskene slitt med til alle tider. Vi skal konsentrere oss om det 16. århundre. Mange mener det har mange likhetspunkter med det hundreåret vi nå er i ferd med å avslutte - preget av store omveltninger, markante brudd med bærende tradisjoner, oppløsning av et ordnende verdensbilde. I Nord-Europa er 1500-tallet reformasjonens år-

hundre.

En ting kan en slik ferd lære oss: Den som kjemper for god moral med den grunnholdning at menneskelivet skal bli pent, rent, rolig og trygt, blir i beste fall misantrop, i verste fall bød-del. Vårt driftsliv er for sammensatt, for motsetningsfylt, med et overveldende potensiale for konflikt. Den som tror noe annet, kjenner hverken seg selv eller historien.

Ett forbehold må vi ta før vi går igang. Historien er like sammensatt som våre drifter. I en artikkel som denne er det bare mulig å gi skisser, peke på noen hovedlinjer, forenkle. Den viktigste kilden er Troels-Lunds *Daglig liv i Norden i det sekstende århundre*. Der er det mangt å hente for den som søker.

EN MILD MORAL

La oss dermed vende tilbake til gatevandringen. Den er trolig uttrykk for en tid der menneskenes drifter er like uregjerlige som alltid, men selve overbygningen - normer, selvforståelse, samfunnsmakter - er relativt trygg. Kosmos er ordnet, og denne orden er stabil. Verden er på plass. Grensene er satt. Ingen er i tvil om dem. Lidenskapene bryter fortsatt alle lover - slik de alltid har gjort. Utbruddet av kaoskrefter, slik som en hustru grepet i hor, møtes med straff, men også med en viss grad av romslighet, overbærenhet og humor. Det finnes en grunnleggende orden, og den blir ikke truet.

De fleste ser ut til å være enige om at middelalderen var en rolig fase i sitt syn på driftene. Mange former for samliv ble godtatt. Det sosialt aksepterte

samboerskap er ingen moderne oppfinnelse. I den føydale overklassen var ekteskapet først og fremst en politisk-økonomisk allianse. Seksuell utfoldelse kunne man åpent drive med i andre forhold. Og hvem skulle straffe? Utukt hørte inn under en geistlig domstol. Kirken løftet frem idealene som lyste fra Jomfru Marias renhet. Den talte om betydningen av faste og avholdenhet, men ettersom de geistlige selv ikke la skjul på sitt frilleliv, kunne de heller ikke oppføre seg hardt mot andre. Tiden ser ut til å ha ment at skjørlevnet ikke var verre enn å stille sult og tørst på litt overdrevne måter.

Derfor forbød heller ikke Kirken prostitusjon. I Avignon var det et kirkelig bordell, der kvinnene tilbrakte deler av tiden i bønn og gudstjenester, resten av tiden med å tilfredsstille kundene. Thomas Aquinas sammenlignet prostitusjon med et avløp - «en kloakk i et slott. Fjern kloakken, og slottet blir fylt med skitt. Ta de prostituerte bort fra verden, og den fylles med sodomi.»

Altså en slags pragmatisk oppfatning av prostitusjon som et forebyggende tiltak, en beskyttelse mot verre utslag av kjønnsdriften.

Ved middelalderens slutt ser det ut til å ha hersket en mild moral. Verre ting var i vente.

Dette er renessansen: Italieneren Aretino redegjorde for mange slags måter å gjøre det på.

LYS OG GRUMS

Renessansen inntreffer. En merkelig og forunderlig epoke med skinnende lys og ufattelig mørkt grums. Og med intense krav til enkeltindividets og det naturliges rett. Mannen ser seg selv som en skjebeskikkelse, edel, romantisk, med ubegrenset evne til heltedåd og tragedie. Renessansen gjenoppdager den nakne kroppen, de erotiske fortellingene og dyrker de bifile gleder. Den sprenger diker som har

holdt sult og kjønnsdrift på plass. Det er en grenseoverskridende jakt på selvrealisering, som ofter ender i narsissistisk brutalitet. Den velter inn over Nord-Europa i religiøs forkledning som den lutherske reformasjon.

I dette tidsskiftet slapp kaoskreftene løs i det ettertiden betegnet som oppløsning med lite krav til sømmelighet og sedelighet. Klostrene - som skulle virkeliggjøre Kirkens idealer om renhet og kyskheter - forfalt mange steder og var blitt tilfluktsteder for mennesker som levde ørkesløse liv i velvære og noen steder også seksuell løssluppenhet.

Det er som århundrers kulturarbeid truer med å gå under i en slags dyrisk tilfredsstillelse. Derfor griper de nye moralsettere til de sterkeste virkemidler - å true med overmenneskelig straff. Særlig i kjønnslivet, der driften er sterk og faren størst, males djevel og helvete opp. Historien om de menneskelige forvillinger på 1500-tallet gir et skremmende rikt stoff - folk i Europa kan synes hallusinert og nesten psykotisk i en grad vi har vært hverken før eller senere. Det virker ufattelig at anklager gikk som en farsott over hele Europa - forbausende ensartet - og de ble bekreftet av tusener på tusener av kvinner - frivillig eller etter tortur. De hadde festet og horet med Satan og spist ved hans bord. Ingen var sikker mot anklage. Den som anga en annen, ble lett trodd. Folketroen sa at alt ondt som skjedde, måtte ha sin opprinnelse i menneskers onde vilje, altså i trolldomskunst. Det er ikke lenger plass til humor og overbærenhet i rettspleien. Ingen slipper unna med å leie

rundt etter det syndende organ. Heksebålene tennes.

27 DALER FOR EN HÅND

Før vi begynner å se på driftslivet, er det nødvendig å forstå hvilken verden våre forfedre levde i, hvordan hverdagen artet seg for 4-500 år siden. Tenk deg at du er ute en høstkveld i en liten by.

Det er mørkt i gatene, stupmørkt. Ingen gatelykter. Skodder for vinduene. Det er trange smug, du trækker i søppel og ekskrementer. Utenfor slakteren er det flusst med bikkjer som slåss om avfallet. Utenfor garveren trækker du i syre og slinter. Du hører latter og kamp, folk som skriker og synger. Du ser ingenting, folk løper omkring med kniver og kårder, alle har våpen og bruker dem. Vekterne slåss med mørkets folk som har allskens gjemmesteder. Luften er stinn av overtro, demoner, trolldom, irrasjonalitet.

En kveld i 1585 sender Christen Riber i Helsingør piken ut etter en kanne øl. På veien støter hun sammen med Marianne, hustruen til Hans Kjøbenhavn og får både vondord og slag. Da Christen hører dette, raser han avgårde til Hans og ber ham straffe sin hustru. Men Hans fyker opp, og sammen med sin Marianne begynner han å kaste stein mot Christen. Marianne går attpåtil løs på ham med en spade. Christen trekker dolken sin, og nå starter det uungåelige slagsmålet. Christen hugger nedenfra og treffer Marianne i håndledet, så hånden faller av. Men hun merker lite til det - fortsetter bare å hugge etter ham med spaden i den andre hånden.

Da saken kom for retten, «forligedes de venligt». Christen betalte henne 27 daler for hånden hun hadde mistet.

DØDEN HØSTER

En avhugget hånd var vel ikke allverden. De levde da også med volden og døden innpå seg. Det var uvanlig at noen ble særlig mye eldre enn 30-40 år. En kvinne kunne bli enke to ganger før hun fylte 20. Det var slett ikke unormalt for barn å ha to eller tre fedre eller mødre før de ble voksne - som i vår tid, bare av andre grunner.

Det var pesten og farsotten som tok de fleste. Ikke så underlig sett med vår kunnskap, for renslighet i vår forstand eksisterte ikke. Smittekildene lå i gatene, i drikkevannet, i samværsformene. Pesten kom hvert femte eller sjette år og høstet godt.

I Bergen, som hadde 15 000 innbyggere i 1600, døde over 3000 i pest det året, i Helsingør, der det bodde 2000, skal det i 1564 bare i månedene august-oktober strøket med 675. Fra 1550 til 1554 raste pesten i Norden, man stengte skoler og universitet, hoffet flyktet fra København, man var redd for at landet skulle avfolkes. I årene 1563-66 kom den tilbake. På en natt døde 60 mennesker i København, og pesten for stygt frem i både Bergen og Trondhjem. I løpet av et halvt hundreår var Norden hjemsokt av 13 betydelige farsotter. I tillegg dukket syfilis opp.

De rasjonelle medisinske forklaringer eksisterte naturligvis ikke. Disse dødens innhøstningsrunder ble forstått som Guds straffedom for synd, trolldom og hekseri og ble varslet av

Djevelen har fått tak i kvinnen.

blodregn, luftsyn og misfostre.

Denne volden finnes naturlig nok igjen i maktutøvelsen. Den dansk-norske kongen Christian III blir kalt reformasjonskongen. Det var han som ga norsk selvstendighet det endelige dødsstøtet. På sin vei til makten - etter at Frederik I døde i 1533 - etterlot han seg slagmarker med lik, brente borger og beleirede festninger i harde og ødeleggende kriger. I 1536 gjennomførte han et statskupp - det er vanskelig å unngå å se parallellen til vår tids Russland og Boris Jeltsin, det kan virke som om Russland idag er der Vest-Europa var for 3-400 år siden i den form motsetninger og maktkamp får - der han fratok biskopene den politisk makt og ryddet ut en del medlemmer av riksrådet. Christian III døde i 1559.

EN UFATTELIG SULT

I dette livsrom av irrasjonalitet og frykt var det ikke bare sinnet som hadde friere spillerom enn i vår tid. Også sulten tok for seg. Det er nesten uhyggelig å se hva våre forfedre kunne sette tillivs i et enkelt måltid for 450 år siden.

Rundt 1550 var fire adelsmenn i Nordsjælland i en takstforretning for Universitetet. Turen tok en dag. De har neppe spist mer enn to ganger. Tretten «oldingere» var tilsagt til å møte ved taksten. Disse 17 mann satte i løpet av en dag til livs for fem mark oksestek, fire fat saltmat, fire lam, fire gjess og seks høner. Hvor mye det er? De fire lammene kostet tre mark - da får man atskillig oksestek for fem. Hvor mye er fire fat saltmat? På *hvert* fat var det en tredjedels fleskeside, en sekstendedels okse, et kvart lam, en halv gås, en okse-

tunge og en kjøttpølse. Adelsmennene drakk til maten 15 pottter vin (en pott er nesten en liter, de drakk altså mer enn tre liter vin hver den dagen), de tretten oldingene tømte i seg to tønner dansk øl - og i tillegg helte de i seg to tønner rostocker-øl sammen.

Det var ikke bare de velstilte som åt slike mengder. Kongens stallknektter som ble sendt ut med hestene på gjesting hos bøndene, skulle hver ha 10 liter øl daglig. Studentene fikk fire retter mat til middag og tre til aftens. Selv fattiglemmene åt godt. På hospital i København var de fattige sikret to måltider med tre retter hver dag.

Denne ufattelige sulten var trolig

Velstående borgere igang med det som trolig var et normalt måltid. En av deltagerne har åpenbart ikke tålt alt.

noe særskilt for Norden. Utlendinger på besøk noterte at folket i nord åt og drakk hele dagen verre enn svin og hadde overmåte god fordøyelse. De fråtset også i krydder, som var sunket sterkt i pris fordi man nå kunne seile til India. Franskmenn som reiste i Norden, sukket lykkelig da de kom tilbake til Danzig og slapp å leve på nordisk vis med mat innbakt i en vammel blanding av pepper, kanel, safran, muskat, honning og sukker.

Dette kan ikke stemme, vil mange si. Men det stemmer nok. Andre nedtegnelse og regnskaper bekrefter fråtsetningen.

Men villsinne og sult er ikke nok til

å betegne et århundre som hallusinert og nesten psykotisk. Det er først når vi nærmer oss det farligste av alt - seksualiteten - vi finner belegg for den forståelsen. Vi møter det oppskremte, redsel og blind hevnrøst som vekket det irrasjonelle. De mer mannlige synder som drikk og drap - altså sult og sinne - var håndterlige og ikke så truende. Drap var noe man «kom i skade for å begå». De ekte djevlelske synder var bare hor og trolldom, og på begge disse felt var kvinnen særlig djevlelsk redskap. Mer påvirkelig i sin natur, lettere å vinne. Vi går inn i en tid som mer enn noen ser horen i den unge kvinnen og heksen i den gamle. Egentlig ett og det samme - den ene forfører menn, den andre gjør det med Satan selv. Ingen er trygg for anklagen. Enhver menneskelig konflikt kan skyves inn under trolldom og heksekunst.

HENGT FOR HOR

I den såkalte Københavnske recess fra 1537 fastsatte Christian III følgende:

Bli noen ektemann eller ektekvinn tatt i hor, da skal den skyldige ektemann derfor miste sitt hode og den skyldige ektekvinn sekkes og druknes. Denne straff gjaldt også den ugifte som hadde omgang med en gift.

I 1537 ble Anders Jepsen i Nysted halshugget fordi han ble funnet naken i seng med en gift kvinne. I 1550 ble Anders Brusse på Lolland hengt fordi han var blitt grepet midt på natten hos en annen manns hustru.

Christian III befalte videre at to ganger i året skulle noen av byens ærbare kvinner gå rundt og melke de ugifte kvinner for å finne ut «hvo der

redte til barsel». Et slags forebyggende arbeid, het det, for at ikke kvinnene skulle drepe fostret eller legge det nyfødte barn i lønn foran kirkedøren, kaste dem fra seg i kjellernedganger eller bislag. Men etterhvert vendte omsorgen for fostret seg til forbitrelse mot moren.

Allikevel ble man skremt våren 1582. Et nyfødt barn ble funnet etterlatt på gaten. Da man foretok den sedvanlige melkeprøve for å finne moren, oppdaget man til sin forferdelse at en rekke av byens borgerdøtre og andre som utga seg for å være møer, var fruktsommelige. I strenge ord bebreidet kongen borgermestrene og råd for at de ikke hadde passet på og dermed risikerte at «Guds almægtigste til guddommelige Vrede og Straf maa opvækkes over Eders By og over vore ganske Lande og Riger.» De som hadde sett gjennom fingrene med dette, ville føle kongens straff dersom det gjentok seg.

I Helsingør skal loven ha blitt fulgt strengest. Her var byvaktens viktigste oppgave å etterse at enhver sov i den seng han eller hun var tiltenkt.

Offentlig pisking ble innført for den kvinne som «havde ladet sig beligge» og ikke kunne bevege vedkommende til å inngå ekteskap.

Kong Christians etterfølger, Fredrik II, innførte i 1562 dødsstraff for voldtektsforsøk.

LAUSUNGENE

Dette raseri mot kjønnsdrift utenom ekteskap gikk etterhvert også utover barn født utenfor loven. Tidligere i nordisk historie hadde de nydt en viss

status. Samfunnsstøtter i adel og geistlighet vedkjente seg sine lausunger og sørget tildels godt for dem. I Norge hadde også kongens lausunger kunnet kreve riket som arv. Kong Sverre var en av dem som lyktes.

Viborgs landsting viser tidsskiftet i en dom fra 1568. Hans Skeel hadde levet i 20 år i det vi ville kalle samboerskap. De hadde elleve barn. Ingen syntes å ha forarget seg over den slags tidligere. Hans samboer nød hustrus anseelse, «hadde nøkler, åt og drakk med ham og gikk åpenbarlig med ham for å sove.» Men nå, i 1568, da en av sønnene møtte i retten som voksen, ble han nektet rettigheter og utvist som horunge. Slike mennesker kunne ikke ha sin gang og sitt sete blant skikkelige folk. Alt fra dåpen burde de stemples med vanære.

Hva er skjedd?

I ÉN SKIKKELSE - LUTHERS

Det finnes mange spor fra slutten av 1400-tallet etter kraftige reaksjoner mot det mange oppfattet som undergangsstrømninger: En nærmest dyrisk tilfredsstillelse av maktsult og seksualdrift som truet århundredes møysommelig etablerte orden. Etter at Kirken gjennom middelalderen hadde befestet sin autoritet over menneskenes moralske liv, var Kirkens innsats gjennom Renessansen blitt atskillig mer tvilsom. Det kan neppe være tvil om at den katolske kirke i stor grad var blitt et verdslig maktapparat, brukt til å presse penger av folk og skaffe kirkefyrstene mest mulig politisk makt. Det moralske forfall var trolig tydeligst i

Katolsk karikatur av en frafallen munk og frafallen nonne: den matglade Martin Luther, som triller sin mage på en trillebår fylt med andre reformatorers skrifter - og hans hustru Katharina van Bora.

klostrene. Også fra Norge finnes det klager over seksuell løssluppenhet bak klostermurene, særlig etter år 1500.

Renessansen - med sine voldsomme krav til individets rett og utfoldelse - samlet seg i Nord-Europa i én skikkelse: *Martin Luther*. Forholdet mellom kvinne og mann er gjenstand for kamp og undring og forklaring til alle tider. Men i noen perioder opptar det tenkerne og moraldannerne sterkere. I vårt land var det 16. århundre en slik periode. Troels-Lund sier det slik: «Det nye syn som Luther gjorde gjeldende på forholdet mellom mann og kvinne,

og som han og hans tilhengere forsøkte å gjennomføre i Nord-Europa, ble ikke bare det goto-germanske folks mest selvstendige bidrag til renessansen. Det sto og står den dag i dag som underlig fremmed og frastøtende for den største del av det øvrige Europa.»

Hva var det Luther forsøkte å gjennomføre?

LYSTEN ELLER RESULTATET?

Før vi finner frem til et svar på det, la oss kort se på ulik vektlegging av kjønnsdriften og dens resultater i ulike

kulturer.

Med en viss rett kan man nok hevde at gammel gresk og norrøn kultur la mye vekt på *lysten*, kanskje først og fremst mannens lyst. Lysten var legitim. Den hadde tilogmed sin egen gud.

For jødene var *resultatet* av lysten det overskyggende viktige. Målet var slektens fortsettelse og utbredelse - ikke i det enkelte barn, men i avkommet som videreføring. Som vanårer skulle de tolv stammer dele seg inntil de ble talløse som havets sand. Når en mann døde barnløs - og hans navn derfor sto i fare for å bli utslettet i Israel, var det en broderplikt å ekte enken og la det første barn som fulgte, gjelde for den avdødes. Det moralsk forkastelige i onani var ikke å søke lystfølelsen for egen hånd, men å sløse med slektens sæd.

Den katolske kirke brøt med disse kulturene da den satte avståelsen - både av lysten og av resultatet - som idealet. Den som best tjener Herren, er den som velger å leve ugift og uten seksualliv for bedre å tjene Guds rike - slik Kristus gjorde. Disse formerer skattene i himmelen. De som er satt til å formere slekten på jorden, gjør også Guds vilje, forsåvidt som det skjer innenfor ekteskapet. Men selv om også ekteskapet er innstiftet av Gud og et sakrament, er denne livsform både mer utsatt og mindre høyverdig. Den er uttrykk for de fornedrende kår som kjennetegner alt jordelig og trenger

derfor kirkens skapeste tilsyn og år-våkne pleie for ikke å falle tilbake i hedenskap.

Her var det Martin Luther satte inn sine revolusjonære tanker.

DET FARLIGE SØLIBATET

Han avviser bastant kyskheter og avholdenhet som livsløsning: «Det er ikke bare et tilfeldig vilkår, men en nødvendig, naturlig ting at alt som er mann, må ha en kvinne, og alt som er kvinne, må ha en mann. For dette ord, som Gud sier: Vorder fruktbare og former eder! er ikke et bud, men mer enn et bud, nemlig et guddommelig verk, som det ikke er opp til oss å hindre eller avvise.

"Alt som er mann, må ha en kvinne, og alt som er kvinne, må ha en mann."

Martin Luther

Nei, det er like nødvendig som at jeg er en mann, og mer nødvendig enn å spise og drikke, ha avføring, sove og være våken. Det er innplantet natur - likesom de organer som hører dertil.» De som er kallet til å leve i sølibat, er ytterst få, «knappt én av tusen».

Som grekerne legger altså Luther avgjørende vekt på lysten, men ikke som noe gledesfylt. Lysten er livsfarlig - fordi den er uimotståelig.

Dermed blir den også det punkt i menneskelivet hvor Satan lettest griper tak, vekker den onde natur og bekjemper Guds rike. Den som forsøker å unngå driften, er mest utsatt. Nettopp i sølibatet er det Djevelen fritt kan drive sitt spill.

Martin Luther fordømte altså den katolske kirke særlig på ett punkt: dens

lære om klosterliv. Den hadde lokket gode mennesker til å tjene Djevelen, for hor er Djevelens verk, og den som driver hor, skal ikke arve Guds rike.

Imotsetning til denne løgn forkynte Luther ekteskapets velsignelse. Ekteskapet er det eneste som kan berge deg mot djevleskapen i lysten. Ekteskapet er det hjelpemiddel Gud har skapt for å hanskens med den uhåndterlige seksualdriften. Ekteskap fjerner behovet for hor - for bordeller og annen utukt.

Paven med alle hans kardinaler, munk, nonner og prester har villet heve seg over lidenskapene og innrette en hellig stand, der de skulle leve rent

og kysk, mente Luther. «Men hvor rent, hellig og kysk pave, kardinaler, biskopper, prester, munk og nonner egentlig har levet, det ligger klart i dagen. Det er slik at sol, måne og stjerner har klaget over deres livsførsel. Svinestier er urene og svinske, men målt mot klostrene er de skjønne og rene. Hvorfor er det gått så galt? Nettopp fordi de foraktet Guds hellige orden, ektestanden.»

INGEN HUSTRU SÅ

HESLIG

Noen vil derved hevde at Luther foregrep Sigmund Freud med 400 år - idet han påpeker faren ved det fortrenge seksualliv. Men det forunderlige og skremmende med en tid som fant seg selv i Luther, er to kjente trekk ved

revolusjonære ledere: Reduksjonen av mennesket og viljen til vold.

Luther anbefalte ikke ekteskapet først og fremst som et fellesskap, et middel til vekst og menneskelighet, men som medisin - mot mannens sterke drifter. Man kan med en viss rett hevde at Luther reduserte kvinnen til et hjelpemiddel, en slags fast ansatt driftsavtaker, som også oppfylte skaperverket gjennom å føde mange barn. Når mennene så har sikret seg denne

lynnavleder for sine lyster og dermed sin sjelifrelse, vil «ingen hustru være dem så heslig, så ond, så vanartet, så fattig, så syk, at de jo i henne

"Man skal ikke forby en å ekte flere, og dette er ikke i strid med de hellige skrifter."

Martin Luther

fant en hjertens lyst, nettopp fordi de i henne kunne la Guds verk, skapelse og vilje skje fyllest.» Dette førte blant annet til at lutherske menigheter lot giftemål foregå ved loddtrekning.

Det ligger nær å hevde at her taler en munk, som idealiserer det han ikke har kunnet få - og som senere fant ro med sin angst og sine drifter i ekteskapet med en nonne. Noen høysang til følelseslivets betydning er ikke Luthers ekteskapsoppfatning.

Men hvis hensikten med ekteskap først og fremst er å tømme seksualdriften og dermed unngå fristelsen til utukt, hvorfor ikke inngå flere ekteskap, drive flerkoneri? Det er karakteristisk at Luther ikke går direkte mot en slik driftsløsning: «Man skal ikke forby én å ekte flere, og dette er

ikke i strid med de hellige skrifter.» Når han ikke anbefaler det, er det mest av hensyn til den alminnelige forargelse.

DREP ALLE

Problemet er naturligvis at Martin Luther blir totalitær - i den forstand at han har gitt ekteskapet som endegyldig løsning på sentrale livsproblemer, og dermed finnes ingen unnskyldning for dem som ikke følger denne løsningen. Som alle revolusjonære er Luther aktør i Den store ver-

den; det gjelder liv eller død, frelse eller undergang. Luther er i mytisk kamp med Den Onde. Og det er ingen ufarlig djevel han slåss med, ingen liten tass av en haltepilt som viftes bort med kors-tegn og viervann. Det kan se ut som om hele tidens angst og hevntørst og aggresjon går inn i den svarte, stormektige Satan som Luther brytes med. Og seksualdriften er mer enn noe annet ondemaktens tak i mennesket. Dermed er all kjønnsdrift som ikke finner ekteskapet som utløp, mat for Djevelen. Da gjelder bare ett i den store,

To menn skal henges for hor og føres til galgen. De dømte klatrer opp på stigen, som så sparkes vekk. Slik frelste Christian III folket fra ulykken.

avgjørende kampen: Drepe alle som begår ekteskapsbrudd og dermed inviterer Satan inn.

Det avgjørende er trolig at Luther løfter denne kampen over på det politiske plan: «Ekteskapet tjener ikke alene hver enkelt til nytte på legeme, gods, ære og sjel, men gavner både byer og land, så de blir fritatt for Guds plager. Ti vi vet, at de allerverguleste plager er kommet over land og folk på grunn av horeri. Denne synd fremheves jo som grunnen til at verden druknet i syndfloden, til at Sodoma og Gomorra gikk under og til mange andre plager som skriften anfører.» I en tid som ble hjemsoekt av pest flere ganger hvert tiår, var det ikke vanskelig å se at Luthers virkelighetsforståelse og årsaksforklaring stemte.

Dermed er ikke kjønslivet bare en sak mellom den enkelte, Gud og Djævel, men den fremste årsak til Guds hevn over byer og folk. Sagt på en annen måte: Hor er en gift som smitter hele samfunnet og gjør det til slagmark for de forferdende kosmiske krefter. Og den katolske kirke er der ikke lenger med sine legioner av geistlige som kjemper på riktig side i den kampen. Med reformasjonen er denne kampen overlatt til den verdslige makt. Kongen blir ansvarlig også for folkets frelse, for Guds vrede og de ulykker Han i fortørnelse vil la komme over landet, dersom man ikke tøyler Djævelen.

Det var denne redselen Christian III handlet ut fra da han innførte dødsstraff for hor i 1536. Tilsvarende lover gjaldt i hele det lutherske Europa, og de ble fulgt strengt. Hva vi står overfor, er trolig det nord-europeiske bidrag til

et århundre som for oss kan virke besatt i sin forvillelse og sitt straffebehov.

Men uforståelig bør det ikke være, for alle tider er trolig mer eller mindre besatt i sin rettferdiggjørelse av sine driftsgrenser.

NAKEN FORAN KIRKEN

Selvfølkelig holdt ikke Luthers drøm om ekteskapet som Messias. Christian III rådde ikke over et moralsk kontroll-apparat, slik man f.eks gjør i moderne arabiske land. I København holdt Kristoffer Valkendorf skarpt regime. Der var kongen trygg på at Djævelen ikke slapp til. Riktignok vokste det frem et yrende og nokså syndig liv i de mange lysthusene og småboligene utenfor Københavns porter, men regjeringrådene forsøkte å sette stopper også for det ved å gjennomføre påbudet om at bare gale folk kunne bo utenfor portene.

Men lenger borte fra maktens sentrum hadde fornuften bedre kår. Der har det underholdende element - altså en mer romslig holdning til de problematiske driftene - trolig vært mer fremtredende. Av nødvendighet. Man kunne ikke risikere at matproduksjonen gikk i stå. Bøndene fikk gjennomslag når de protesterte mot regjeringens forsøk på å overføre de strenge kjøbstadsreglene til landsbygden: «Hvis drengene ikke får bole på gården, da vil ingen tjene meg.» Eller: «Vil jeg ingen skjøger ha i min tjeneste, da får mitt korn stå ute.»

Men selv om dødstraffen var umulig å gjennomføre - av mange grunner, fikk hor klare konsekvenser. Kirkebesøkene må ha vært pirrende, for all

kjent og mistenkt utukt, allsladder, ble kunngjort fra prekestolen. Og pirrende ikke bare for ørene, men også for øynene. I Bergen utstette Erik Rosenkrantz i 1562 en forordning om at løse kvinner, som ikke hadde midler til å betale bot, måtte stå nakne foran kirkedøren og skaffe skriftlig bevis for Guds tilgivelse, før de ble utvist.

For landsens øvrighet var utukten mer en kilde til inntekt enn til hevnlyst. Prestene kunne sikre seg en gås, en klump nykjernet smør, litt honning for å tie. For en driftig lensmann kunne usedeligheten medføre velstand, for han fikk sin del av bøtene. I 1557 ble det i Akershus len betalt 125 bøter for utukt - bare 23 for tyveri. Tre år senere var forholdet 106 mot 16. Folk fikk betale etter evne. To venner, som hadde beligget hver sin pike, ble enige om å bøte med en okse sammen. For de uformuende i Akershus var taksten for å beligge en pike etpar daler. Hvor rimelig det var, skjønner man når en velstående mann måtte betale toogenhalv daler for å ha tatt livet av en gås i vanvare.

Men trolig var det den nye geistligheten som stoppet det lutherske voldsregime.

PRESTENS LIV OG LÆRE

Da smeden i Jyderup kom hjem en dag i 1561, fant han presten, hr. Laurits, i sin seng. Der var også smedens hustru. Niels Smed ga seg straks i slagsmål med hr. Laurits, og de sloss lenge og vel. Da kom Niels Bruun forbi. Han hørte bråket og trodde at smeden var i ferd med å denge sin hustru. Derfor løp han inn i huset. Der fikk han se smeden

dra hr. Laurits i håret - og fikk omsider skilt dem. Presten løp sin vei, men han glemte sin blåforede lue i sengen. For prosteretten i Roskilde svarte hr. Laurits hånlig på alt smeden beskyldte ham for. Men Niels Bruun kunne bevite at han hadde skilt dem ad, et annet vitne hadde sett presten komme barhodet fra smedens hus, og Niels Smed la frem for retten den blåforede

Mann og kvinne tatt i hor og satt på bålet. I noen byer gjorde man straffen mer human ved å binde kruttposer på ryggen til de dømte, slik at de døde hurtigere.

lue. Deretter fikk en kvinne ordet og beskyldte hr. Laurits for å være far til hennes barn - samt for å ha presset henne til å oppgi en annen mann som far, da han døpte barnet. Presten fikk ingen streng dom.

Hadde hr. Laurits lest Martin Luthers utlegning om ekteskap og hor, var han i alle fall ikke i stand til å etterleve skriftene. Om sedeligheten hadde vært

tvilsom blant de katolske geistlige, var tilbakefallet blant de lutherske overveldende. Kanskje fordi de nye prestene ikke var rekruttert fra klosterkall og lang utdannelse, men hadde valgt seg presteyrket som levevei. Og da lokket prestegjeringen til seg de halvstuderte lykkejegerne som tidens overdrevne skoletilstrømning hadde skapt. De fikk det ikke lett. Ofte måtte de gifte seg med enken etter den som hadde sittet i embedet før, de arvet unger og slit. Samtidig fikk de posisjon i det sosiale liv, nesten som hofffolk i dans og samvær. De var fortrolige med egnens kvinner, mottok betroelser og hadde få retningslinjer i håndteringen av syndsforlatelse. Når de så måtte stå på prekestolen søndag etter søndag og tordne at de gode gjerninger ikke betyr noe for sjelefrelsen, bare troen, ville det vært umenneskelig om ikke en og annen tok for seg av fristelsene i pant mot å tro sterkere etterpå.

Og de ble straffet svært mildt. Der andre ble hengt eller halshugget, druknet eller innemurt, gjaldt følgende regel for prestene: En gang er ingen gang. Deretter ble de påminnet noen ganger, og hjalp ikke det, kunne de miste embedet.

HAR VI LÆRT NOE?

Den nye kirken var altså mindre respektinngydende. Prestene mistet sin prakt og mystikk. De strevde med familie og svære barneflokker som alle andre. De strevde med sin kjønnsdrift som alle andre. Men dermed tok de også luven av Luthers dom og djevel. For kirkens tjenere kunne ikke mistenkes for å stå i ledtog med Den onde når

de ikke styrte sin seksualitet inn i ekteskapet. Da måtte jo sannheten være den, at det gikk jo ikke så galt som øvrigheten prediket. Slik undergravde prestene selv - gjennom sine handlinger - troen på Djevelens direkte inngripen i menneskenes liv på grunn av deres driftsutlevelse. Det kunne ikke stemme at seksualitet utenfor ekteskapet var synden over alle synder. Luthers djevlelære fikk en befriende knekk.

Utover i hundreåret ble straffene både mildere - og strengere, ved at de ble mer konsekvente. Men først og fremst ble de mindre styrt av redsel og irrasjonalitet. Troen på hekseri og trolldom holdt seg, og øvrigheten fortsatte å brenne dem som ble mistenkt for den

slags. Men etterhvert fikk den litt mer sunne oppfatning gjennomslag, at all synd kan kalles djevelens verk - om man så vil, men samfunnets plikt innskrenker seg til å straffe synden i forhold til dens betydning for samfunnet. Ikke bruke straffen som et våpen mot en truende, usett, mer eller mindre irrasjonell bakenforliggende fare.

Så kan man naturligvis spørre om menneskene har lært noe av den goto-germanske erfaring på 1500-tallet.

Carl Henrik Grøndahl (f. 1945).
Kanalsjef i NRK P2. Redaktør av
Dyade. I Acems faglige ledelse.

ULEMPENE
VED Å
VÆRE
EDRU

DAGENS HISTORIE

Hu Laura og han Kal satt ved kjøkkenbordet og drakk kaffe.

— Je skammer meg over deg, sa hu' Laura, midt i den andre kaffekoppen. Vi skulle aldri ha gått i det selskapet i

går kveld. Du skjemte deg godt ut, både med sangen og de grove vitsene dine. Je' håper inderlig at ingen la merke til at du var klink edru.

Ola

Eidsvold Blad 15.5.90.

Peer:

Jeg vet jeg har skylden. Hva gavner jeg minnes derom?

Mor Aase:

Du! Nei, den fordømte fyllen, fra den var det ulykken kom!

Kjære gutten min; du var jo drukken;

da vet en ei selv hva en gjør; ...

Peer Gynt

Rus: TO HELT FORSKJELLIGE TING

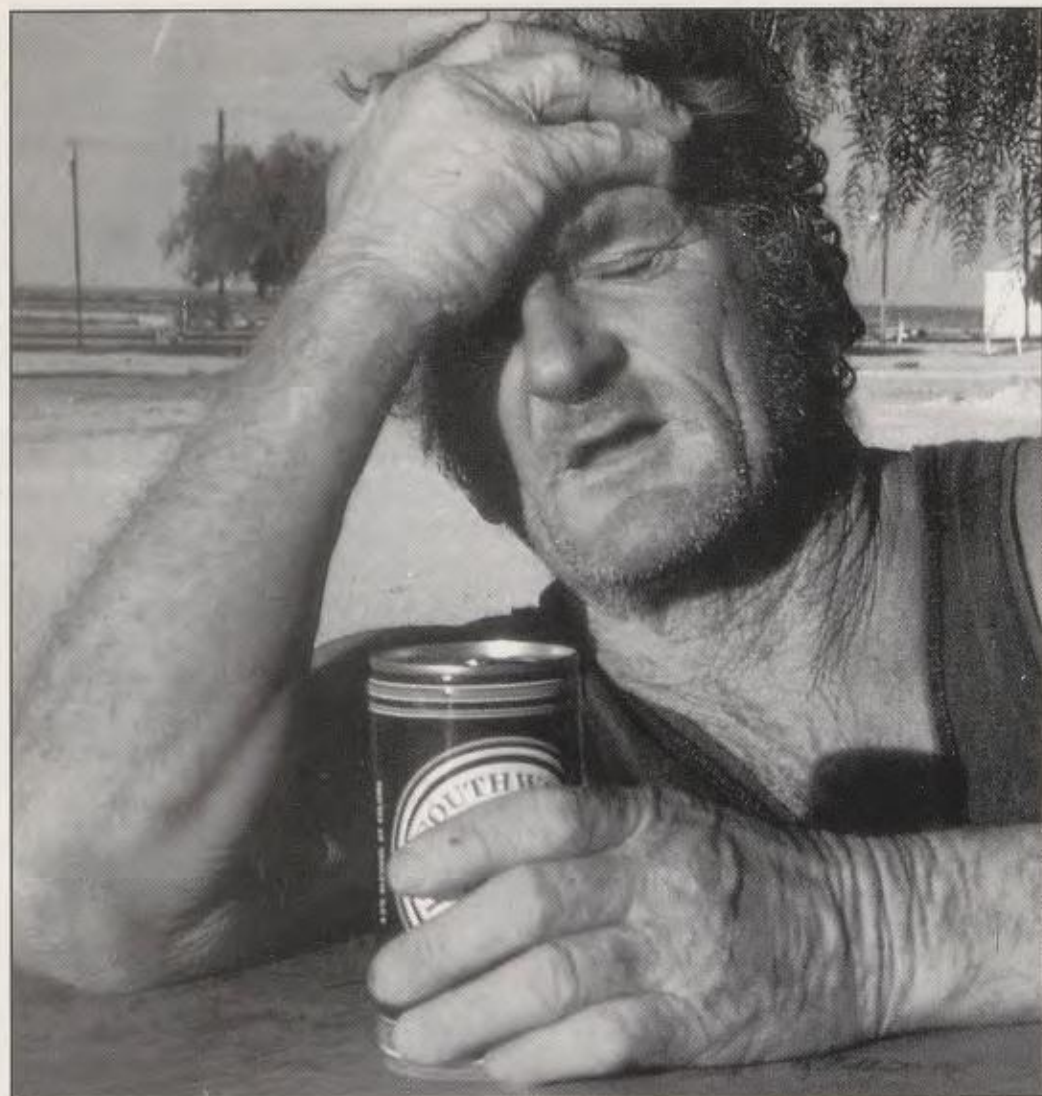
Noen ord har flere ulike betydninger. I slike tilfelle deler synonymordlistene gjerne sine synonymer inn i flere grupper. For ordet «rus» er synonymene delt i to grupper:

— ekstase, henrykkelse etc.

— fyll, rangel etc.

Ordet «rus» er altså et ord med flere ulike betydninger.

I ord som lykkerus og musikkrus brukes ordet rus for å beskrive sinnstemninger som ikke er knyttet til kjemiske stoffer. I denne betydningen har rus-begrepet to kjennetegn: En

følelse av oppspilthet og opprørthet, samt en positiv sinnsstemning - glede og lyst.

Kriteriene for ikke-kjemisk rus er altså nærværet av *en entusiastisk glede*. Når rus-begrepet ikke er knyttet til rusmidler, er det et udelt positivt begrep.

Men rus knyttet til rusmidler har en annen betydning. Ved «kjemisk rus»

kan det selvsagt være entusiasme og glede, men det *trenger* slett ikke å være det. Det kan være snørr og tårer, apati og fortvilelse. Hva er så kriteriet på «kjemisk rus»?

Kriteriet på kjemisk rus er at mennesket har tatt et stoff som en mener fører til *en dyptgående forvandling av personligheten*. Det ytrer seg ved at en

Av og til kunne det være praktisk å oppnå fordelene av en barmhjertig og overbærende bedømmelse.

sier at individet «er ikke seg selv» i kjemisk rus.

Det er vanlig at tvetydigheter i språket utnyttes i argumentasjon. Slik er det også med rus-begrepet: Mennesker som ønsker å forsvare sin fyll, snakker sjelden om fyllas gleder. Isteden snakker de om rusens gleder og utnytter ordets dobbelte betydning. Tvetydigheter fremmer ikke akkurat den klare tanke og den gode kommunikasjon.

ULEMPENE VED Å VÆRE EDRU

Den som er i kjemisk rus, «er ikke seg selv». Har det noen positiv hensikt? Er det ikke bedre å være seg selv?

Vanligvis mener vi at menneskers personlighet viser seg ved deres atferd. Blant annet mener vi at menneskers ferdigheter blir avslørt gjennom deres prestasjoner:

– Hvis du sier eller gjør noe dumt, vil du selv og andre kunne regne med at du *er* dum.

– Hvis du danser eller synger dårlig, vil folk regne med at du ikke *kan* bedre.

– Når du taper, for eksempel i konkurransen om det annet kjønn, forteller det noe om deg selv som det er vondt å få vite.

På samme måte som vi mener at prestasjonene avslører individets ferdigheter, mener vi også at individets handlinger forteller om personens vilje og hensikter og røper karakteregenskaper.

– Hvis du viser hensynsløs oppførsel, vil man ta det som tegn på at du *er* en hensynsløs person. Ryktet kan bli dårlig og selv kan du få vansker med samvittigheten etterpå.

– Hvis du dropper dine oppgaver og plikter, kan du bli ansett som en doven slask.

– Hvis du bryter tabuer eller lover, blir det også ansett som vitnemål om din personlighet.

Ansvarer følger oss altså hvor vi står og går: Vår personlighet kan alltid bli avslørt.

Det er kanskje ikke så farlig *hvis* vi er fulle av selvtillit og heller ikke har lyst til å gjøre noe galt. Men ofte er det ikke slik her i verden. Da føles dette personlige ansvaret som truende, og det kan faktisk ha sine fordeler å «ikke være seg selv».

Kjemisk rus er tilbudet om å unngå angst, nemlig den evinnelige angsten for at atferden skal avsløre personligheten, avsløre hvordan man *egentlig* er. For ved kjemisk rus blir ikke atferden tolket som vitnemål om *individets* *egenskaper* og personlighet. Atferden blir isteden oppfattet som uttrykk for *det* *kjemiske stoffets* *egenskaper*.

Man sier da at «Det skjedde *fordi* han/hun/jeg var rusa eller beruset». Han er jo ikke *egentlig* slik, heter det - ikke egentlig slik som atferden kunne tyde på.

HVORDAN VI FORKLARER ATFERD

Attribusjons-psykologien er navnet på den gren av psykologisk teoridannelse som behandler hvordan vi mennesker forklarer atferd. Vi benytter alle noen karakteristiske mekanismer eller tricks. Dette hjelper oss å opprettholde et adekvat bilde av oss selv og hjelper oss med å opprettholde våre bilder av andre.

Vi har for eksempel en tendens til å forklare egne tabber med situasjonen og omstendighetene, men andres tabber med personlige egenskaper. Ofte velger vi forklaringer som bekrefter at våre fiender (selvsagt) hadde dårlige hensikter.

Bedømmelsen blir mer velvillig og skånsom hvis personen har en eller annen lyte eller skavank, et handikap. Derfor er det ikke uvanlig å påberope seg et handikap:

I idrettsverdenen og ved eksamener er det svært vanlig å forklare skuffende prestasjoner ved å henvise til et handikap, gjerne dårlig utstyr eller dårlig helse. Bedømmelsen, både egen og andres, er selvsagt mildere i handikapklassen.

DET SELVPÅFØRTE HANDIKAP

De fleste av oss ønsker ikke å stadig gå omkring med et handikap. Men av og til kunne det være praktisk å oppnå fordelene av en barmhjertig og overbærende bedømmelse.

Begrepet «self-handicapping» ble innført i 1975 av psykologene Berglas og Jones. De tok utgangspunkt i menneskets behov for å oppnå et bilde av seg som gode og kompetente mennes-

ker. De påpekte at mennesker også aktivt kan arrangere omstendighetene for å oppnå dette. Det eksempel de brukte var nettopp rusmiddelbruk.

Etterhvert har en lang rekke eksperimentelle studier vist at når mennesker venter nederlag eller pinlige situasjoner, vil de gjennomgående bruke mer rusmidler enn ellers. Hvis de mislykkes, er forklaringen klar. Hvis de likevel lykkes, er prestasjonen ekstra stor når den ble gjort *på tross av* et handikap.

Forskningen om self-handicapping er etterhvert atskillig bredere og viser mange ulike handikap som mennesker kan skaffe seg når de venter nederlag. Forskningen ble i 1990 samlet i boka *Self-handicapping - The paradox that isn't*, utgitt av psykologi-professoren Higgins og hans kolleger fra Kansas City.

*Når du gjør noe dumt i fylla
– skyldes det alkoholens
egenskaper – eller dine egne?*

Også en rekke andre muligheter for self-handicapping er påvist, f.eks. vil den som *i alle fall* regner med å mislykkes i sport eller eksamener, ofte pådra seg et handikap ved å la være å trene eller lese. Derved blir nederlaget mindre truende for selvbildet.

En av de vanligste funksjoner alkohol-rusen har, er å være et ønsket handikap for mennesker med sosial angst, det vil si frykt for å dumme seg ut med det de sier eller gjør.

Ulike typer forskning bekrefter disse velkjente motivene for drikking. Ett eksempel skal nevnes her: Ved universitetet i Wisconsin ble 64 mannlige studenter invitert til en smakstest. Halvparten fikk høre at unge kvinner etterpå skulle evaluere deres attraktivitet. De som fikk høre dette, drakk nesten dobbelt så mye som de andre.

Det er nettopp sosial angst som dempes, mens de egentlige angstnevrotikere med fobisk eller frittflytende angst gjør den erfaring at alkohol ikke er nyttig for dem. Mange mennesker har erfart at det er dumt å ta alkohol for høydeskrekk, men virksomt å ta det mot den uro som mange, særlig ungdom, kan føle i forbindelse med et sel-

Lavt selvbilde – jeg? Redd for å mislykkes? Oppveier ikke jeg etpar voldtektsmenn, kanskje?

ALKOHOL OG ANGST

Et tilbakevendende spørsmål i alkoholforskningen de siste 20 år har vært hvorvidt alkohol har en kjemisk virkning på angst. Det meste av forskningen tyder på at alkohol som sådan ikke er noen angstdemper. Arbeidene omkring «self-handikap» gir imidlertid mer enn tilstrekkelig forklaring på den utbredte erfaring at alkohol demper sosial angst.

skap. Alle kan jo si og gjøre dumme ting når de har drukket...

Når en ikke trenger være redd for å dumme seg ut, vil dette også endre atferden på mange måter.

ALKOHOL OG HEMNINGER

Friheten som rusen gir til å si og gjøre dumme ting, ledsages av friheten til å gjøre gale ting. Når vårt samfunn ikke forklarer atferden med *personens*, men

med *rusmidlets* egenskaper, vil selv-sagt flere tabubelagte impulser bli utlevet.

Ut fra Freuds lære måtte vi vente at når samvittigheten (over-jeg'et) får slappe av, vil de klassiske tabuene, aggresjon og seksualitet, komme til overflaten. Og som vi alle vet, er utlevelse av aggressive og seksuelle impulser vanlige under kjemisk rus.

Alle som har vært fulle, har kjent følelsen av at «Nå er det ikke så farlig hva jeg sier og gjør». Følelsen er vel begrunnet, fordi atferden ikke har de normale konsekvensene for selvbilde og rykte.

Kan hende er det ikke først og fremst andres holdning til atferden som manipuleres av rusen, men ens egen holdning. I hvert fall kan klinisk psykiatrisk erfaring tyde på at selvbildet til syvende sist er det viktigste for oss mennesker.

«NÅ ER DET IKKE SÅ FARLIG»

Når mennesker får følelsen av at «nå er det ikke så farlig hva jeg sier og gjør», vil atferd endres på godt og vondt. Det blir for eksempel ikke så farlig å

- si noe andre synes er dumt
- søke kontakt med det annet kjønn og risikere avvisning
- synge med den stemmen jeg har
- uttrykke sterke følelser (for eksempel kjærlighet eller fortvilelse)
- mislykkes, ikke klare å nå aksepterte mål
- fortelle grove vitser
- foreta seksuelle impulshandlinger
- gi blaffen i sine plikter og oppgaver
- opptre hensynsløst og egenrådig

- blåse ut all sin aggresjon

Tilhengerne av ethvert rusmiddel hevder at gode følelser og hyggelig atferd er de *egentlige* virkninger av rusmidlet, mens skadene skyldes feilaktig bruk. En slik synsmåte er et selvbedrag. Når «det ikke er så farlig», vil *både* de positive og de negative impulsene komme til syne.

Det kan se ut til at flertallet berusede mennesker utnytter friheten på hyggelige eller i hvert fall uskadelige måter. På den annen side: Hvis en skal veie det positive mot det negative, kreves mange morsomme selskapslover for å oppveie hver voldtektsforbryter eller drapsmann.

Mye tyder på at selvbildet er viktigst for oss.

Friheten blir særlig stor hvis holdningene ikke bare fritar for ansvar for rusatferden, men også fritar for ansvaret for selve rusmiddelbruken, slik storforbrukere kan oppleve.

FRIHETEN - PÅ GODT OG VONDT

Selv om alkohol trolig gir større samlede problemer enn tobakk, har kampen mot tobakk for tiden mer vind i seilene. Årsaken er trolig at gevinsten ved alkoholbruk er større. Det fører til stadige forsøk på å få i pose og sekk - å få mye av gledessidene uten å måtte tåle tilsvarende mye av tragediene.

Bevilgningene til alkoholforskning og alkoholistbehandling har flere årsaker, men er nok fra mange politikeres

side et forsøk på å redusere tragediene uten å måtte unnvære gledene knyttet til alkohol.

Dessverre er det slik at både ut fra historisk erfaring og ut fra en logisk analyse, kan vi vanskelig få i pose og sekk. Frihetssituasjoner som kjemisk rus, hvor forbudte impulser kan slippe ut, vil ledsages av *både* trivelig og meget utrivelig atferd, så lenge menneskenes forbudte impulser både er av det trivelige og av det utrivelige slaget. Tilsvarende er alkoholforskningens viktigste resultat at de målbare skadene stort sett utvikler seg som det samlede forbruket - eller med drikkeskikkene, som de sa i gamle dager.

Den utbredte bruken av alkohol i hygge-seg-ritualer gir rusen legitimitet og utbredelse.

DE MÅTHOLDNE

Har «måteholdne» alkoholbrukere noe å gjøre med fyllas tragedier?

Bruken av ulovlige rusmidler er nesten alltid ledsaget av hensikten «å bli rusa». Slik er det ikke med alkohol: Ved undersøkelser angir flertallet av voksne alkoholbrukere at de ikke har vært beruset siste år.

Flertallet bruker altså ikke rusmidlet alkohol som rusmiddel. De bruker alkohol som et rituale hvor alkoholen symboliserer at «nå skal jeg ha det hyggelig og unne meg noe ekstra».

I denne symbolske rollen likner alkoholen på pizzaene og stearinlysene. Denne alkoholbruken er heller ikke

direkte årsak til store skader. Indirekte er vel dessverre skadene større, fordi det er den utbredte bruken av alkohol i hygge-seg-ritualer som gir rusmidlet og også rusen sin store legitimitet og utbredelse.

Hvis alkoholen i større grad overlates til de som vil «bli rusa», slik det er med andre rusmidler, vil alkoholens utbredelse og akseptering og dermed skadene selvsagt dempes. Dette er kanskje en lettere metode til å redusere alkoholskadene enn ved å henvende seg direkte til fyllas venner.

FYLLA I KULTURELT PERSPEKTIV

Alkohol er ingen oppfinnelse. Når mennesker satte usterile, karbohydrat-holdige væsker til lagring, sørget naturlig forekommende gjærstoffer for å lage alkohol. Noen kulturer valgte ikke å bruke alkohol, andre valgte å bruke det, ikke nødvendigvis på grunn av alkoholen.

Ser en på antropologisk forskning, ser en at alkohol overalt gir de uheldige fysiske virkninger som ustøhet og tretthet. Tendensen til hemningsløs atferd er derimot kulturelt bestemt og ser ut til å ha spredt seg med europeernes, særlig nord-europeernes kulturelle innflytelse. En antropolog studerte 45 samfunn og fant at alkohol bare var forbundet med hemningsløshet i 9 av dem.

Mest uttalt er hemningsløsheten i et belte fra Russland og Polen i øst, over Norden, Skottland, Irland og deler av USA og Canada. Mange hevder at mennesker fra disse landene er lite spontane og gir lite uttrykk for følelser.

En kan undres på om det kanskje er blitt slik i en vekselvirkning med drikkingen: Atferdsformer som italienerne tillater seg uansett, tillater mange nordmenn seg bare etter drikking. Men dette gjelder bare følelsesuttrykk. Italienerne beholder ansvaret for sine handlinger.

Tilsvarende har mange avholdsmiljøer selskapsleker og samværsformer som i utpreget grad fremmer spontanitet og kontakt, men som ikke kan fun-

gere som alibi for atferd. Den kjemiske rusens alibi-funksjon lar seg ikke lett erstatte.

Den måteholdne alkoholbrukens plass i hygge-seg-ritualer, på linje med pyntede rom og bord, god mat etc., er derimot en funksjon hvor bare overgangen gir noe savn hvis alkoholen fjernes.

Noen av alkoholens funksjoner kan altså erstattes, men ikke alle. Spørsmålet blir: *Bør* alle erstattes?

Litteratur

- (1) Berglas, S & Jones, EE (1978): *Drug Choice as a Self-Handicapping Strategy in Response to Noncontingent Success*. J Pers Soc Psychol 36:405–417.
- (2) Higgins, RL, Snyder, CR & Berglas, S (1990): *Self-handicapping. The paradox that isn't*. Plenum Press, New York & London.
- (3) Higgins, RL & Marlatt, GA (1975): *Fear of Interpersonal Evaluation as Determinant of Alcohol Consumption in Male Social Drinkers*. J Abn Psychol 84:644–651.
- (4) MacAndrew, C & Edgerton, RB (1969): *Drunken Comportment: A Social Explanation*. Aldine, Chicago.
- (5) Room, R & Collins, G (red.): *Alcohol and Disinhibition: Nature and Meaning of the Link*. Research Monograph No. 12, NIAAA, Rockville, Maryland.
- (6) Fekjær, HO (1987): *Alkohol og narkotika – myter og virkelighet*.

Hans Olav Fekjær (f. 1940) Overlege ved Rusmiddeletaten i Oslo. Skrevet tre bøker om rusmidler, oversatt til flere språk.

STILL HETENS PSYKO LOGI

En bok om Acem-meditasjon

Red. Are Holen

DYADE FORLAG

Stillhetens psykologi tar for seg Acem-meditasjonens virkningsmekanismer og resultater ved regelmessig praktisering.

Et kapittel ser på meditasjonens plass i vår kultur.

Boken er skrevet av erfarne kursledere i Acem. Hittil er den solgt i over 25 000 eksemplarer etter at den kom første gang i 1976.

Stillhetens psykologi er oversatt til svensk og dansk. Om den svenske utgaven skriver en anmelder i Aftonbladet at det "är en saklig, troverdigt skriven bok som genast ger en lust att börja meditera".

Boken kan bestilles ved å sende inn slippen på side 56 eller ved henvendelse til Dyade Forlag, postboks 2559 Solli, 0203 Oslo, tlf.: 22 83 04 83.

Stillhetens psykologi

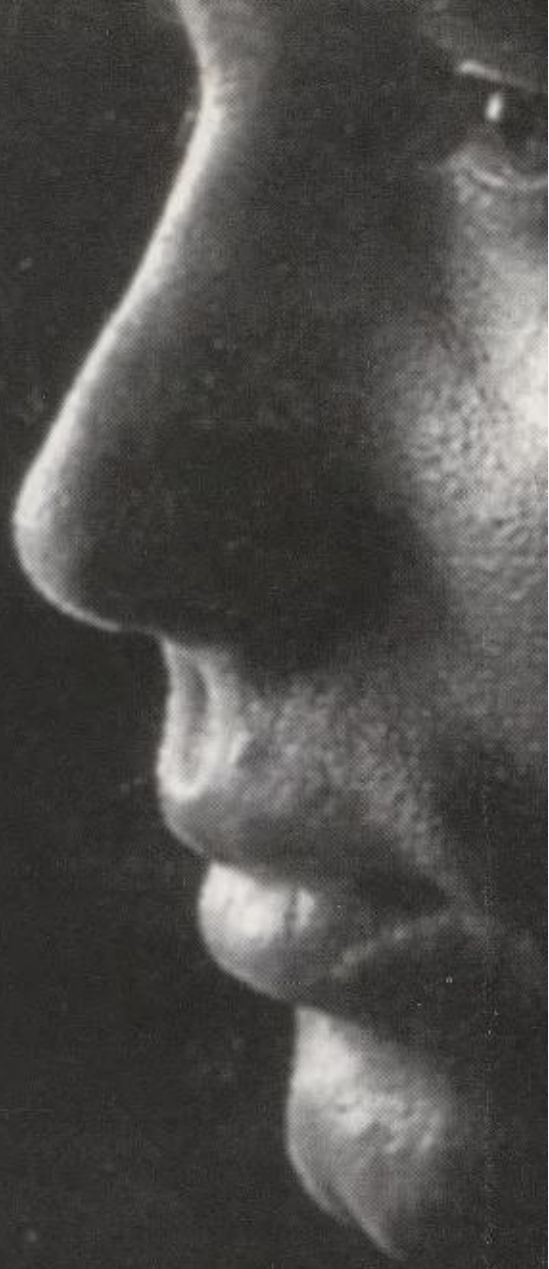
6. utgave

Red. Are Holen

Dyade Forlag

TURID S. BERG-NIELSEN:

*FRYKT
FOR
INTIMITET*

De færreste er like bluferdige som sine besteforeldre når det gjelder sex, seløhevdelse og mat. I et «normsvakt» samfunn er man friere - på godt og vondt. Samtidig er det mer nødvendig å beskytte seg mot andres «friheter». En vanlig form for beskyttelse er emosjonell distansering. Man sikrer seg mot den nærhet som kan true, avsløre, gjøre sårbar. Annet ville være naivt.

I denne artikkel drøftes hvordan frykt for intimitet i dag kan komme til uttrykk i søken etter tilfredsstillelse.

SEKSUALITET

Moderne prevensjonsmidler har muliggjort mer sex, flere samleiepartnere og færre barn. Seksualitet er blitt løsrevet fra forplantning. Den genitale utlevelse hemmes ikke av frykt for nytt liv. Det alvorstunge og skjebnesvangre ved elskoven er borte. Kanskje også noe av spenningen?

Samleie trenger ikke begrenses til personer vi vil dele barn og morgendag med. Men elskov uten hengivelse blir nærmest som masturbasjon. Ved slutten av 70-tallet forutså Bertrand Russell og Christopher Lasch en trivialisering av parforhold på grunn av uforpliktende intimitet (1). Kanskje var deres uro velbegrunnet.

Den amerikanske forfatter og feminist Paula Kamen har hevdet at trivialisering av sex er et forsvar mot fortrolighet. Hun sier at voksne er så redde for å bli forpliktet at de ikke tør la romantikken slippe til. Hun mener at det fundamentale spørsmål for to elskere er: «Kan jeg stole på deg? Vil du såre meg?» (2)

NARSISSISTISK SÅRBARHET

Kjønnslig intimitet er noe mer enn å kle av seg. Den kan vekke skam, mindreverd og prestasjonsangst. Hudkontakt, kroppslukt og kjærtegn lokker frem lengsler, men også gamle skuffelser og frykt for nye nederlag. Beskyttelse, ikke bare med gummi og hormoner, men i form av emosjonell distansering, kan bli løsningen.

Likevel forblir seksualitet sprengstoff. Sterk erotikk skånes vi for i offentlig sammenheng; det regnes tyde-

ligvis som mer ladet enn vold. Et samleie hvor kjønnsorganer synes, er forbudt å vise på våre kinoer. Slike scener blir klippet.

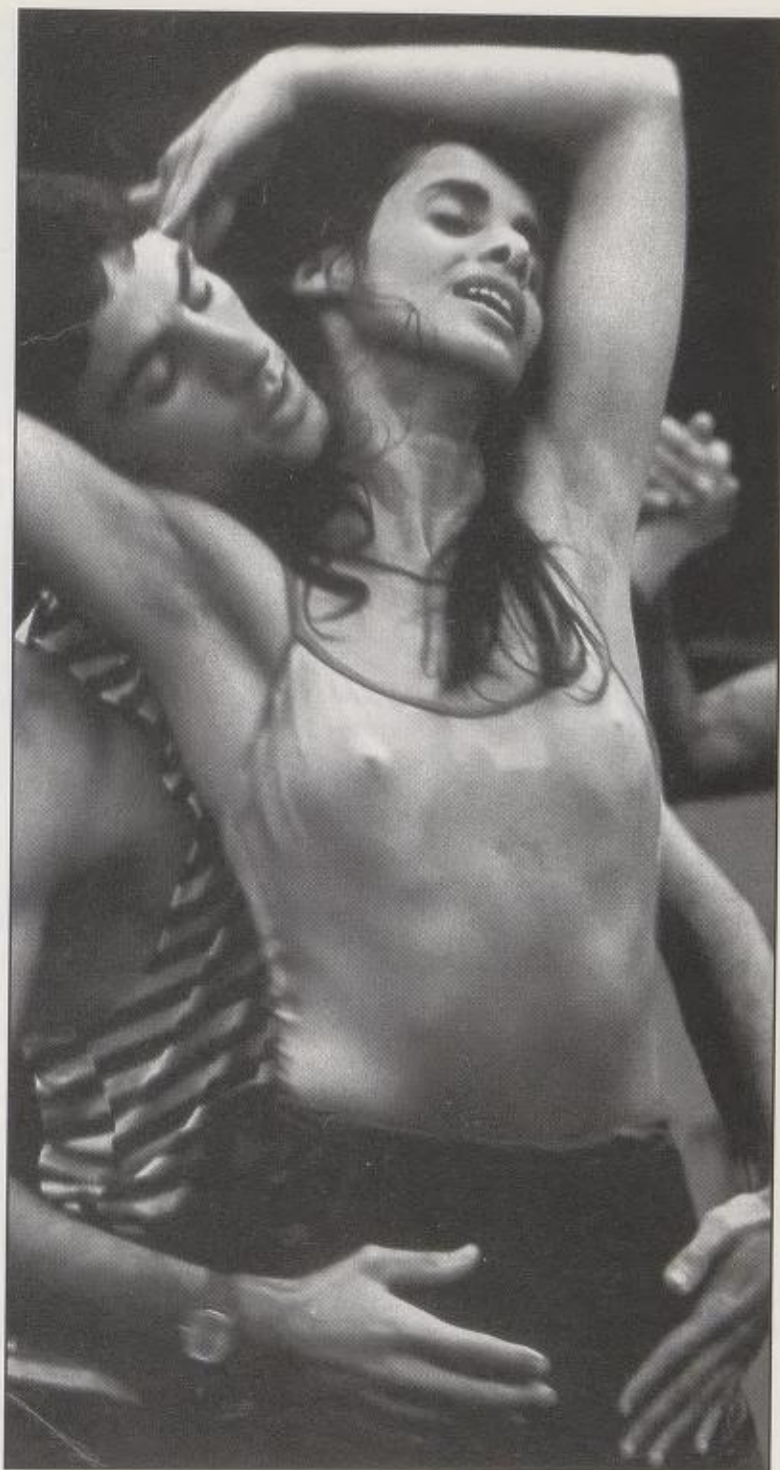
Derimot er halshuggede hoder, avskårede struper, lemlestede kropp, mennesker som mates til haier, kjøttkverner eller motorsager mer akseptabel underholdning. Vold på film lar tilskueren leve ut sine rå impulser uten at de behøver erkjennes. I stedet kan tilskueren identifisere seg med heltens rettfærdige oppgjør med «ondskapen».

KJØNNSMORAL

Det finnes få bredt aksepterte kjørerregler for sømmelig sexadferd. Manglende trafikkregler i en seksuell rushtid gjør at stadig flere er bortpå mange. Kanskje er sjansene for bulking tilsvarende større.

I Kinsey-rapporten fra 1970 kunne man lese at 70% av alle amerikanere ikke levde sine liv i samsvar med den moral de bekjente seg til. Halvparten støttet offisielt tradisjonelle verdier, men levde ikke sine liv deretter. 20% bekjente seg til mer frigjorte eller liberale normer, men levde et privatliv etter tradisjonelt mønster. Karakteristisk var et moralsk sprik mellom det som ble sagt og det som ble gjort (3). Dette var foreldrene til dagens unge. Hvilken virkning hadde spriket på avkommet?

Foreldre og lærere har konstatert at unge mennesker blir stadig eldre før de etablerer forpliktende forhold, samtidig som den seksuelle debutalder er lavere enn før. Å bli sammen impliserer en nærhet mange ikke kjenner seg

*Lokker frem
lengsler, men også
frykt for nye
nederlag? Må du
beskytte deg med
emosjonell
distansering?*

sterke nok til. Eneste måte å beskytte seg mot bulk blir å unngå fast følge.

FLUKTEN FRA FOR- PLIKTENDE INTIMITET

Moderne prevensjonsmidler skulle frigjøre kvinnen. Har de også muliggjort den umodne mannens ansvarsløse seksualpraksis? Kvinnen er neppe mer ansvarlig i sin seksualpraksis vil noen med rette hevde. 54% av alle sorte barn i USA vokser opp med enslige mødre. Den enslige kvinne med barn i industrialiserte land, forventer at om ikke en mann tar vare på henne, så gjør i hvert fall samfunnet det. I USA unngår stadig flere svangre, sorte kvinner giftemål for derved å sikre seg noe inntekt fra det offentlige. Ordningen med offentlig bidrag som skulle beskytte mot et mindretall hensynsløse menn, er for noen kvinner blitt en vei til selvopp-

Det fundamentale spørsmål for to elskere blir: Kan jeg stole på deg? Vil du såre meg?

holdelse. Det er bedre å være avhengig av det offentlige enn av en uforpliktet mann. I Norge og Europa forøvrig er enslige mødre den raskest voksende gruppen av trygdekonsumenter (4). I USA ser de ulike statene seg ikke i stand til å kompensere økonomisk for millioner fraflyttede fedre som unnlater å betale barnebidrag. Ekspertene advarer; samfunnet har ikke lenger råd til å la mennene gå fri. Økonomer snakker om nødvendigheten av sosial disiplin (5). Med det menes ikke at flere må holde ut i destruktive forhold, men at flere må tåle «å kjede seg» med sine partnere.

DET BESVÆRLIGE EKTESKAPET

Nyere og oppsiktsvekkende sosiologiske undersøkelser har vist at barn som ikke bor sammen med en av sine biologiske foreldre har 20 til 40% større sjanse for å bli syke eller skadet i en ulykke enn barn som vokser opp med begge (6). Skilsmissebarn fra den amerikanske middelklasse, dropper ut av videregående skole tre ganger så ofte som de som har mistet en av sine foreldre ved død (7). Det er sjelden barn ønsker at mor og far skal skilles. En norsk undersøkelse har vist at 5 år etter samlivsbrudd mellom foreldre, på tross av eventuelle nye partnere, håper barn stadig at foreldrene skal komme

Å måtte forholde seg til én partner gjennom et langt liv kan medføre en forsoning - en oppgivelse av infantile forventninger om grønt gress og ubetinget kjærighet.

sammen igjen (8). Særlig små barns behov for varige, stabile relasjoner er lite forenlig med mange voksnes behov for partnerskifte.

For ikke mange generasjoner siden ble det forventet at man holdt ut i det ekteskap som var valgt av ens foreldre, skjebnen eller ens egen psykologi. Å måtte forholde seg til ens partner gjennom et langt liv uansett konflikter kan medføre psykologisk modning - forso-

ning med livets begrensninger - en oppgivelse av ofte infantile forventninger bl. a. om ubetinget kjærighet.

På Taiwan finner man et interessant fenomen: skilsmisseraten er svært mye høyere for unge par som gifter seg med selvvalgte kjærighetspartnere, enn for par hvor ektefellevalg blir bestemt av foreldre. Man kan selvsagt forklare dette med økt normpress mot skilsmisse i tradisjonelle familiestrukturer. Sta-

dig fler spør seg likevel om det er noe galt med forventningen vi har til hva den utkårede skal forløse i oss. Når kjærligheten ikke innfrir forventningene - tror man det må være noe galt med forholdet - ikke egne krav.

AGGRESJON

Når det gjelder behov for sex og mat, hersker det liten tvil om deres forankring i det biologiske. Hvorvidt det samme gjelder aggresjon er mer omstridt. Er aggresjon en drift som uansett krever sin utløsning? Spørsmålet kan ha konsekvenser for hvordan vi forholder oss til eget og andres sinne. Mener vi at vårt sinne ikke er driftsforankret, må det være frembragt av frustrasjon påført av omgivelsene. Da er vi sinte fordi det er noe vi reagerer på; andres dumhet, unnfalighet, urimelighet osv. Når andre er skyldige, legitimeres vår anklage. Aggressivitet blir rettferdiggjort.

I par-forhold blir en slik holdning lite fruktbar. Anklagen mot den andre utelukker ofte selvkritikk. Det er ikke lett å erkjenne urimeligheten ved egne reaksjoner. Et slikt selvoppgjør kan smerte. Men en relasjon kan bli ganske destruktiv ved at en eller begge inntar anklageposisjoner.

Å tenke seg en viss porsjon aggressivitet som en selvfølgelig del av ens biologiske, nedarvede utrustning uansett omgivelser, gjør det kanskje unødvendig å ansvarliggjøre andre gjennom anklagen for det temperament man selv måtte ha.

NARSISSISTISK VREDE

Hvis man ble berettiget sint på en an-

nen, ville all fornuft tilsi at man forsøkte å få den andre til ikke å gjenta handlingen. Målet må være å vinne forståelse for eget standpunkt. Ens irritasjon kan utmerket brukes konstruktivt til å gi tyngde til argumentasjonen. Ønsket om å vinne frem med ens synspunkter kan lett forstyrres av behov for gjengjeldelse. Å såre den andre kan kjennes som en «søt hevn». Det gavner imidlertid neppe relasjonen.

Noen fagfolk velger å skille mellom to typer aggresjon. Den mest primitive kalles «narsissistisk vrede». Den utgjør en blind beskyttelse av selvfølelsen og uttrykker seg ofte gjennom intense forsøk på å ramme den andre som har berørt noe utålelig. En mer «tilpasset» aggresjonen kommer til uttrykk bl.a. i konkurransementalitet og rivalisering: trang til å nedkjempe andre ved stadig å forbedre egne prestasjoner.

Er aggresjon en drift som uansett krever sin utløsning?

UTAGERING OG UNDERTRYKKING AV AGGRESJON

Den hydrauliske trykk-koker har «lært» oss at det er psykologisk usunt å holde igjen for mye sinne. Dampen må slippe ut, ellers blir det eksplosjon. Mange tror at damputslipp er ensbetydende med umiddelbar utlevelse. De som har lært Acem-meditasjon, vet at impulser kan boble frem og gradvis lade seg ut i tanker.

Vanskelige følelser kommer man ikke utenom. Impulsive utslipp letter trykket for en selv. Undertrykkelse av vonde følelser er heller ingen god løsning; det kan koste dyrt i form av psykosomatiske plager og kan forkludre forholdet til andre. Vi svinger alle lett mellom utagering og undertrykkelse. Begge har en ting til felles: å bli kvitt følelsen som plager. Toleranse for egne vonde følelser uten reduksjon i fungeringsevne regnes som karakteristisk for en psykologisk moden person.

ORALITET

Matgleder kan nytes i enerom. Det er ikke like tilfredsstillende når det gjelder seksuell lyst. Mat er nesten plag-somt lett tilgjengelig. Fast food forplikter ikke i motsetning til fellesmåltider. En undersøkelse av antall ganger i

I moderne familier blir fellesmåltider ned-prioritert.

uken hvor alle familiemedlemmer var til stede ved et måltid, ville sannsynligvis vist en dalende kurve. Når matinntak forplikter, blir man bundet til et klokkeslett, og man må ta hensyn, innstille seg på andre. Mange psykologer mener at barnefamilier daglig bør ha minst ett måltid sammen. Fellesmåltider fremmer gjensidig kontakt og omsorg. I moderne familier blir det gjerne nedprioritert i konkurranse med individuelle behov for karriere, trim,

rekreasjon etc.

KONTAKTSURROGAT?

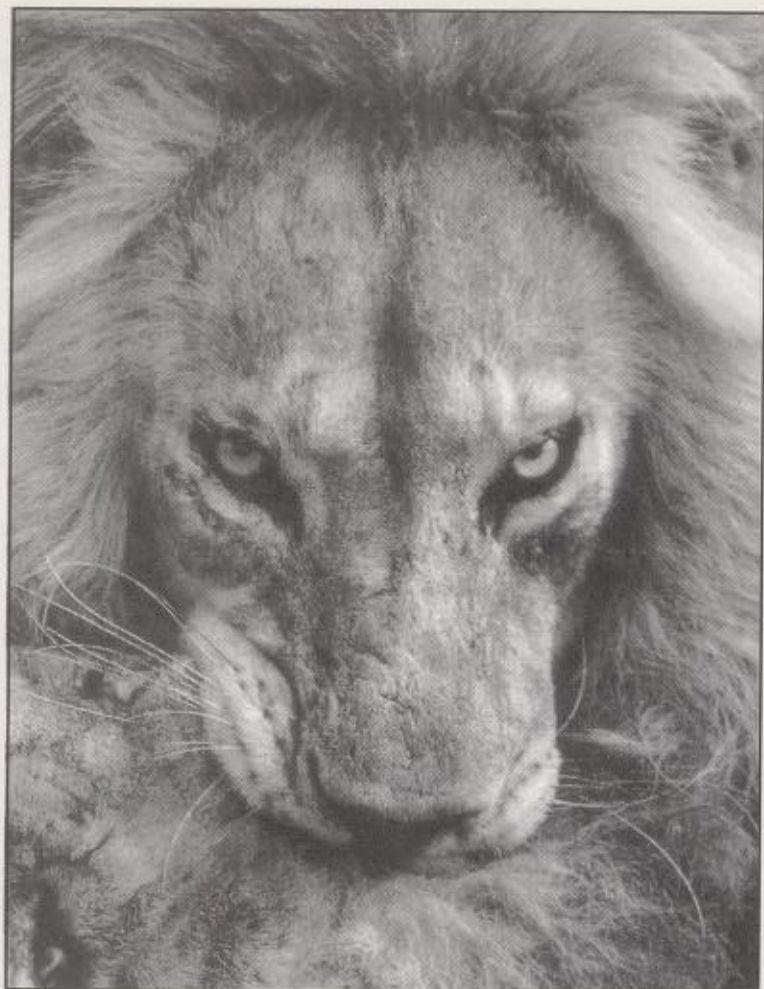
I livmoren kan man ved hjelp av bilder fra ultralyd se fostre som suger på tom-melen. Sugerefleksen er ikke lært, men medfødt. En av de viktigste former for kontakt for spebarn finner sted gjennom munnen - ved amming og mating. Det er tre kjente forhold som kan utløse kroppens endorfiner: orgasme, sugerefleks hos barn og amming hos mødre. Tilfredsstillende av sult og tett kontakt er uløselig knyttet sammen den første levetid. Det er grunn til å tro at spebarnet ikke kan skille mellom sult og kontaktbehov. Noe av dette bevares også i senere stadier av livet. Hvis vi som voksne spiser f. eks. når vi føler oss ensomme, er mat en erstatning for tilfredsstillende kontakt.

Forekomst av anoreksi og bulemi har tiltatt. Gjennomsnittsvekten for menn og kvinner er visstnok stadig økende i den vestlige verden (også korrigerert for økende høyde). Samtidig er nesten 40% av alle voksne amerikanere til en hver tid på en eller annen form for diett. Hva er oppattheten av mat uttrykk for?

MUNN ELLER KJØNNSORGANER?

Tilfredsstillende av en drift kan forskyves. Mange sier de er mer kåte når de slanker seg. Eller at de spiser mer når de ikke er seksuelt aktive.

I en lokalavis i San Fransisco-området kunne man i -91 lese om en ung mannlig student som hadde fått fengselstraff for gjentagne ganger å ha lurt seg inn på internatet til unge kvinner

Hva med litt spennende oral grådighet?

mens de sov - og begynt å suge på tærne deres! I psykologien kalles dette forskyvning kombinert med regresjon (tilbakevending til et tidligere utviklingsstrinn) - fra mer moden genital til en mer oral lyst. Forskyvning pupp til tær. Om ikke så mange suger på tær, så i hvert fall på sigaretter. Selskapsrøkerne - de som bare røker når de har det hyggelig sammen med andre - viser også nær assosiasjon mellom munn og kontakt.

I amerikanske pornoblader er det bare ulike former for oral sex å se: fellatio og cunnilingus. I pornovideoer er ofte det seksuelle rituale forbausende stereotyp: en slapp penis får reinsning når en kvinne har sugd på den. Deretter kan samleie begynne.

«Bestselgeren» Anne Rice har som hovedpersoner vampyrer og kannibaler (9). Mange populære filmer har samme tema (f. eks. *Dracula* og *The Silence of the Lambs*). Det er nærlig-

gende å spekulere på om det foreligger en regressiv bevegelse fra kjønnsorganer til munn. På flukt fra nære forpliktelser har vi tatt munnen mer i bruk.

Kanskje det mest karakteristiske ved vår tids regulering av drifter, er at frusterte kontaktbehov forsøkes forløst

gjennom økt driftutlevelse. På grunn av oppladning av uforløste behov må tilfredsstillelse skje stadig oftere og dristigere. Samtidig blir man dypere sett mer utilfreds. En ond sirkel. Stadig på jakt etter en nærhet man ikke tør uten helt å ane.

REFERANSER:

- 1) Paula Kamen: *Feminists Fatale: Voices from the Twenty- something Generation* Donald I. Five, 1991
- 2) Diane Johnsen: *In Bed with Social Science: About Sex and Morality in the US. An Empirical Inquiry into the Auspices of the Kinsey Rapport.* I *The New York Times Book Review*, Oct. 12, 1989.
- 3) C. Lasch: *The Flight from Feeling i The Culture of Narcissism*, WW Norton, N.Y. 1978
- 4) J.I. Hanssen og L.I. Terum: *Samfunns- endring og Sosialhjelpsvekst INAS- rapport*, 92:7, 1993
- 5) Redaksjonen: *Unhappy Families i The Economist*, March 20-26, 1993, s.15
- 6) Sara McLanahan: *Sociologist at Princeton University, Kathl. Kiernan: Family Policies Center at Cambridge University referert i Economist*, March 20-26, 1993, s.59
- 7) K. Zinsmeister: *American Enterprise Institute referert i J.Klein: Whose Values? i Newsweek* June 8, 1992
- 8) Anne Rice: *The Tale of the Body Thief* Alfred A. Knopf 1992

Turid S. Berg-Nielsen (f. 1951)
Psykolog og prosjektleder ved
Barne- og Ungdomspsykiatrisk
Poliklinikk i Trondheim.
Redaktør i Dyade.

RANDI ROSENQUIST:

INDIVIDUELL AGGRESJON - OG ANSVAR

I en kriminalsak for en tid siden forklarte tiltalte, som hadde slått ned en kamerat med en ølflaske, at det hele «var en refleks». Tiltalte hadde vært på byen, drukket en del, kommet opp i en krangel og følte seg plutselig truet. Det han da gjorde, var å gripe en flaske som stod i nærheten og slo til en kamerat i hodet. Han beklaget jo hendelsen, men følte seg ikke ansvarlig for den. Slik vold er dessverre ikke uvanlig.

*"Det var en refleks", sa han.
Ut fra medisinske kriterier er
ikke dette en reflekshandling. En
refleks er en aktivitet hvor
nervestyringen kun går
gjennom ryggmargen, altså ikke
gjennom hjernen.*

Når en person er hos legen og får testet refleksene ved f.eks. å bli slått med hammer litt under kneet, vil foten normalt bevege seg fremover, personen vil sparke. Dette er en reaksjon som skjer uten at hjernen er involvert i det hele tatt, og ingen ville finne på å kalle det en aggressiv reaksjon. Hvis den samme personen sparker til legen fordi han blir sint eller irritert, vil man kunne betrakte dette som en aggressiv reaksjon, men ikke som en refleks. Man vil anse at det er en valgt handling som personen må ta ansvar for.

Vi ser imidlertid at det er mange som dømmes for kriminelle handlinger, som ikke selv opplever at de hadde noe valg, som mener at de forsvarte seg mer eller mindre reflektorisk uten å vurdere situasjonen. De hadde ikke noe ønske om å komme i en slik situasjon og har heller ingen forståelse for hvorledes de eventuelt kunne ha unngått situasjonen. De ville oppfatte seg som ikke ansvarlige og til dels oppleve det urimelig når de blir dømt.

Norsk lovgivning har riktignok bestemmelse om nødverge. Det vil i enkelthet si at man kan fritas for straff, selv om man har gjort en straffbar

handling, når dette har vært nødvendig for å forsvare seg i en akutt, farlig situasjon. Men i en slik situasjon tenker man at de det angår, analyserer situasjonen, om enn veldig raskt, og finner ut at forsvar er den eneste muligheten de har. Det å flykte eller roe ned situasjonen har ikke vært mulig. Vi opererer altså her med et nødvergebegrep som forutsetter en overveielse fra personen som trenger å forsvare seg, selv om vi aksepterer at denne overveielser kan ha vært noe overilet p.g.a. angst, eller at man feilvurderer den farlige situasjonen noe p.g.a. tidsmangel.

RETTE TIL SELVFORSVAR

Dette at en person har rett til å forsvare seg, har vært grunnleggende i vår kultur. Det regnes som en maskulin dyd å forsvare seg og sine. Kvinner som forsvare seg, blir muligens ikke akseptert i den grad, mens kvinner som forsvare sine barn, er et klart ideal. I USA har man med jevne mellomrom offentlig debatt om hvorvidt en mann har rett til å bære våpen for å forsvare seg, i Norge har ikke den debatten vært så aktuell. Dette har utvilsomt sammenheng med vår tradisjon. Vi har ikke opplevet det ville Vesten for få generasjoner siden, og det er stadig relativt trygt å ferdes på norske gater og veier. Men også vi nordmenn er opptatt av å forsvare oss. Det å «la seg trække på» er ikke smigrende for en mann.

En nærliggende måte å forsvare seg selv på vis-à-vis en aggressor, er selv å være aggressiv. Det har menneskene gjort siden tidenes morgen, og det har gjort at den sterkeste har overlevet, stor

*Øket noradrenalin-
produksjon, blod-
trykket heves, hjertet
slår hurtigere,
mennesket er i
kampberedskap.....*

sett da. Vi kan oppfatte aggresjon i visse former som en sunn selvoppholdelsesdrift. Hvorvidt man kaller aggresjonen et instinkt eller ikke, kan diskuteres, men helt sikkert er det at det i kroppen skjer reflektoriske, ikke viljestyrte, forandringer når et menneske blir aktivt aggressiv. Det utvikles en øket noradrenalin-produksjon, blodtrykket heves, hjertet slår hurtigere og mennesket er i kampberedskap. Hvorvidt en slik fysiologisk oppladning fører til en voldelig utagering, er derimot en viljesak.

Aggresjonen, med de positive fysio-

logiske mekanismer som følger, er med i bildet når en idrettsstjerne springer fortere, slik at han slår sine konkurrenter, når en pågående forretningsmann er i en vanskelig forhandlingssituasjon, når man opplever at man er to som konkurrerer om det samme seksualobjekt. Det gjelder å kjempe for sitt, og det gjelder å kunne gjøre sitt beste. I slike situasjoner vil aggresjonen gi et positivt støt til en gunstig utvikling, selv om den også kan virke destruktiv. I engelsk språkbruk vil ordet «aggression» også til dels dekke betydningen av det norske ord «pågåenhet». Dette

.... og handler ut fra en refleks han er uskyldig i?
(Fra tegneserie for ungdom - med modeller for aggresjonsutlevelse?)

tyder på at man i engelsk språkbruk mer har sett også de positive sidene av aggresjonen.

HAR VOLDSUTØVEREN ET VALG?

På norsk er imidlertid ordet «aggressjon» stort sett forbundet med noe negativt, og ofte med vold. Vi kan lett finne eksempler på at passivitet, negativitet og bebreidelser er uttrykk for fortrenget eller benektet aggressjon, men vi ser dessverre altfor ofte også det voldelige resultat av en aggressiv oppladning. For voldsforbryteren vil det kunne fortone seg som en «refleks» og noe han er helt uskyldig i. For resten av samfunnet ville det være klarere at

også voldsforbryteren har et valg. For dem av oss som oppdrar barn og unge, eller som prøver å påvirke voksne, vil det alltid være en balansegang mellom å støtte de positive utslag av aggresjonen og motarbeide de negative, volden. De færreste foreldre ønsker barn som lar seg trække på, som ikke står på sitt noen gang, og som helt benekter sin egen aggressjon. De kan utvikle passiv-aggressive personlighetsforstyrrelser, depresjoner og andre nevrotiske tilstander. På den annen side ønsker man heller ikke å få barn som slåss, mobber andre og ikke kan styre sinnet sitt. Vi vet at de barna som ikke lærer å kontrollere sin aggressjon, sitt sinne, vil få

store vanskeligheter som voksne, vil ha større sjanse for å komme opp i kriminelle, voldelige situasjoner.

Et barn som blir sint, mister kontrollen og banker opp en som han oppfatter som en trussel, vil vi ikke holde strafferettslig ansvarlig. En voksen person som gjør det samme, vil vi holde både strafferettslig og moralsk ansvarlig. Unntatt de relativt få personer som blir funnet sinnssyke i gjerningsøyeblikket.

VOLDSFORBRYTEREN, HVEM ER DET?

De aller fleste voldshandlinger blir imidlertid ikke utøvet av sinnssyke personer. Det er ikke dermed sagt at voldsmenn i vårt samfunn er psykisk helt upåfallende. Mange av dem som dømmes for voldsforbrytelser, lider av antisosial, eksplosiv, eller umoden personlighetsforstyrrelse, eller en såkalt borderline-tilstand preget av stor grad av sort-hvitt-tenking, lav frustrasjonstoleranse og høy grad av impulsivitet. Disse menneskene er ikke psykotiske, sinnssyke, men deres avvikende karaktertrekk er alvorlige, og svært vanskelig å endre.

Personer som har slike personlighetsforstyrrelser, vil hyppigere komme opp i situasjoner som kan ende med voldsutøvelse. I tillegg til lav frustrasjonsterskel, impulsivitet og umodenhet, vil disse menneskene ofte ha store problemer med å se en sak fra en annen side. Mens de fleste barn innen skolealder oppfatter at når man slår en spade i hodet på en lekekamerat, så vil denne lekekameraten få det vondt, er det en del personer som aldri har fått en inte-

grert opplevelse av hva dette vil si. De kan forsåvidt ha en teoretisk forestilling om at det vil være vondt for en annen person, men de vil egentlig ikke ha noen emosjonell opplevelse av hva dette vil si. Dette er en alvorlig psykologisk svikt som gjør at man ikke har sterkt utviklede motforestillinger mot å skade andre. Det som imidlertid også er et problem for slike personer, er at de jo vil være sosialt svært dårlig fungerende. I og med at de ikke har evne til å sette seg inn i andres opplevelse av en situasjon, vil de heller ikke ha mulighet til å fungere normalt i en større gruppe, eller for den saks skyld, å ha et nært personlig forhold til en person av det annet kjønn. De vil stort sett se på andre mennesker som midler for å oppnå behovstilfredsstillelse. Disse menneskene vil jo også ha behov for å bli akseptert, bli elsket og beundret og ha et seksualliv, men p.g.a. deres dårlige psykologiske fungering, vil de ofte føle seg avvist, bli frustrert og oppføre seg aggressivt. Dette forsterker en vond sirkel.

Personer med en gjennomført eksplosiv eller antisosial personlighet vil fungere dårlig i de fleste mellommenneskelige relasjoner. Deres impulsivitet vil ytterligere bli forsterket ved bruk av rusmidler. Det er også nokså mange personer som fungerer relativt upåfallende og har kontroll når de er edru, men hvor antisosiale og eksplosive trekk dukker opp i fylla.

SEKSUALFORBRYTEREN

Enkelte personer har manglende innlevelsessevne på mer begrensete områ-

der. Dette ser vi bl.a. hos en del seksualforbrytere. Dette kan være personer som fungerer rimelig bra i vanlig sosial nøytral sammenheng, men har utilstrekkelig evne til å leve seg inn i andres opplevelse av situasjoner. Men når de selv er seksuelt opphisset, er det vanskelig for dem å innse at partneren ikke nødvendigvis er det. Det er forbausende mange personer som har tilstått seksuelt samvær med barn som insisterer på at det var egentlig barnet som ville og at barnet likte det. Dette til tross for at barnet har protestert. De har gjort det som har vært tilfredsstillende for dem, uten å evne å se situasjonen fra en annen vinkel. Dette er ikke det samme som sadistisk seksualisert vold. For å opptre sadistisk må man evne å se situasjonen, i allfall til en viss grad, fra offerets side. Å se en annens lidelse kan være en måte å unngå egen-smerte, et forsvar mot de følelser overgriperen selv har, f.eks. p.g.a. at han selv har vært utsatt for overgrep.

ANGST UTLØSER VOLD

En annen viktig psykologisk utløsning av aggresjon er angst. Dette kan være både reell angst i en farlig situasjon eller en innbilt angst. Stenaldermannen som blir overfalt av et rovdyr, har god grunn til å forsvare seg. Det moderne menneske vil komme opp i mer abstrakte situasjoner som kan gi svær angst. Noen og enhver som er foreldre, har vel opplevet å være livredde for et barn som ikke har kommet hjem til avtalt tid, og så bli rasende på barnet når det endelig kommer. Det behøver ikke være noe avvikende med person-

ligheten når man reagerer på angst med sinne som forsvar. Mange «normale» personer kan bli aggressive når de føler seg truet, bevisst eller ubevisst. Det vil likevel som regel ikke bli akseptert som «normalt» i vårt samfunn å utagere sin angst i vold.

Psykotiske personer, de som er sinnssyke i Straffelovens forstand, vil ofte oppleve svær angst p.g.a. en psykose. De vil være overveldet av inntrykk som de feiltolker, ofte i bisarr og intens skremmende retning. De vil f.eks. kunne reagere ganske aggressivt hvis folk kommer for nær dem, da de vil oppfatte det som sterkt invaderende. De kan også ha svær paranoid angst for å bli drept, og vil da finne det logisk rimelig å drepe i selvforsvar. Slike handlinger kan være vel gjennomtenkt og planlagt. Det er slett ikke alle psykotiske personer som handler kaotisk og impulsivt.

Når de selv er seksuelt opphisset, er det vanskelig å innse at partneren ikke nødvendigvis er det.

Personer med alvorlige personlighetsforstyrrelser har det ikke lett. Det har imidlertid ikke deres omgivelser heller. Personlighetsforstyrrelse er ikke noe mennesker selv velger at de vil ha. Sannsynligvis er det en blanding av biologiske og sosiale faktorer som gjør at mennesker ikke utvikler en normal voksen personlighet, men blir sittende igjen som umodne, impulsive og

aggressive mennesker. Disse personene vil ofte oppleve at de ikke har noe reelt valg, at en aggressiv handling er det eneste de kan gjøre som forsvar når de blir krenket, provosert, skremt eller har en sterk seksuell trang de ikke får utløsning for. Man kan spørre om det er rimelig at slike personer er straffettslig ansvarlige. Deres følelsesliv er jo av og til ikke mer utviklet enn førskolebarns.

ER STRAFF RIMELIG?

Som kjent skrives historien av seierherrene, og det er de veltilpassete borgerne som har skrevet Straffeloven. Enkelte har tatt til orde for at det er en mangel ved vårt samfunn at vi ikke har en del straffete personer på Stortinget og i f.eks. straffelovskommisjonen. Da hadde kanskje strafferettspleien vært annerledes.

Det er ikke mange som blir friskere, gladere og får bedre selvfølelse av å sitte i fengsel.

Jeg tror imidlertid at et samfunn blir nødt til å bygge på en normativ straffelov. Selv om det kan være en viss psykologisk forståelse for at voksne med personlighetsforstyrrelse ikke «kan annerledes», kan vi ikke akseptere slik atferd i vårt samfunn. Vi er nødt til å slå ned på det med straffereaksjoner, selv om vi kan, og bør, diskutere rimeligheten i innholdet av straffen. Mennesker

med ulike personlige forutsetninger kan bli mest rettfærdig behandlet dersom de behandles ulikt.

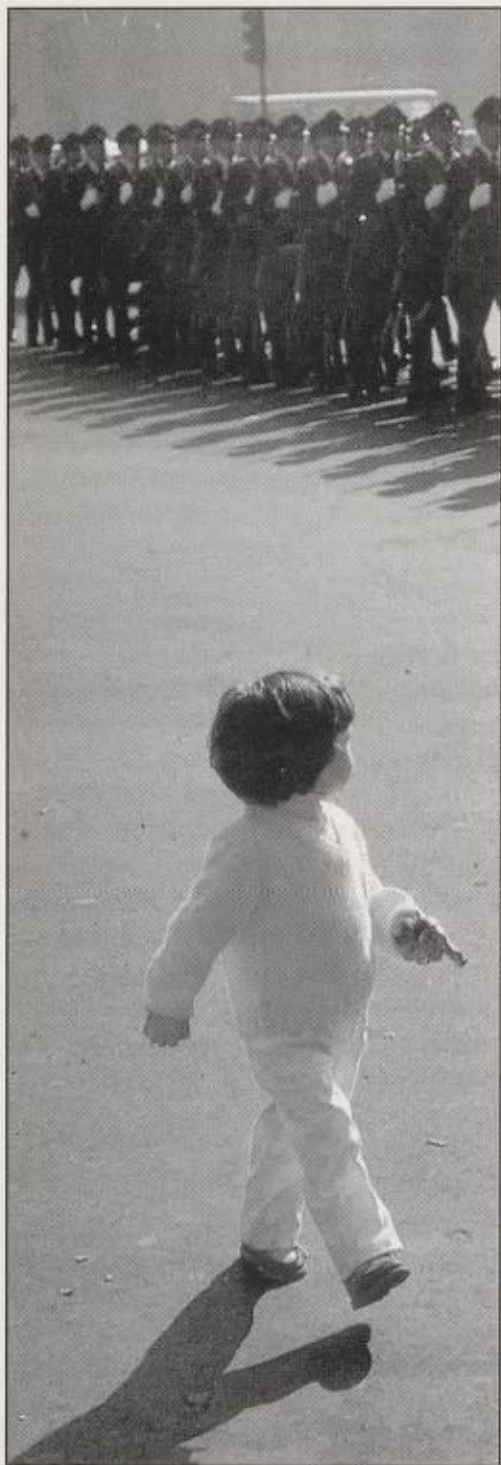
Vi må heller ikke se bort ifra det allmennpreventive aspekt straffereaksjoner har. Det er en hel del mennesker som absolutt «kan bedre» og som velger å avholde seg fra voldelig virksomhet fordi de vet at det er straffbart.

Vi kan likevel ikke i et humanistisk samfunn bare si at de voldelige karakteravvikerne bør straffes, og så ferdig med det. Vi må se på om det er noe vi kan gjøre individualpreventivt når det er fastslått at en person p.g.a. sitt karakteravvik stadig kommer med voldelige reaksjoner.

Det er ikke så veldig mange som blir friskere, gladere, får større selvfølelse og blir snillere av å sitte i fengsel. Tvert imot er det vel slik at mange i en fengselsituasjon lærer ytterligere kriminelle knep og befester sin sosiale tilhørighet i et asosialt miljø. Dette er ikke gunstig. Jeg tror det hadde vært mulig å benytte en fengselsstraff slik at dømte kunne få en viss mulighet til modning og læring av positive mestringsstrategier. Dette mener jeg kan gjøres uten at man «forstår dem ihjel» og sender dem på dyre ferieturer til høyfjellshotell o.s.v.

KAN «TID» LÆRES?

Ett av de store problemene som voldsdømte har, er at de ikke har noe forhold til tid. Mannen som helt innledningsvis opplevet at han forsvarte seg som en reflekshandling, hadde ingen opplevelse av at han kunne stoppe, tenke, og så handle. Det er ikke noen tidsav-

stand mellom den aggressive impuls og den aggressive handling. Også tidsperspektivet i mer makroskopisk perspektiv er vanskelig. Det å arbeide for et mål som kan oppnås om flere år, vil for mange impulsive personer være helt umulig. I fengselet har man muligheten, dersom man tilbød individualterapi på frivillig basis, å la voldsbrytere arbeide med tidsopplevelser både når det gjelder de små frustrasjoner og sine reaksjoner, og de langsiktige tidsaspekter når det gjelder hva de vil bruke livet sitt til. Vi må nok innse at enkelte personer med hyperaktivitetssyndrom vil ha store vansker med å forstå og forholde seg til tid. Likevel vil fokusering på tidsopplevelsen også gi mulighet til læring og bedring hos disse.

IDENTIFISERING MED ANDRE

Mennesker med manglende evne til å se en sak fra en annen persons side, kan, hvis de får mulighet til å være i relasjon til en psykoterapeut over lengre tid, bedre sin evne på dette området. Det er ikke til å komme forbi at en del voldsutøvere aldri har hatt muligheter til å stå i et tett forhold til noen andre, fordi omsorgspersonene manglet den kvalitet da vedkommende var liten, og han har p.g.a. sin personlighet ikke maktet å komme i en slik relasjon

De færreste foreldre ønsker barn som lar seg trække på, som ikke står på sitt og helt benekter sin egen aggresjon.

til en annen person som voksen som gjør at han kan utvikle seg. Selv om man ikke oppnår en modning m.h.t. evnen til å sette seg inn i andre menneskers følelser, kan aggressive personer i allfall lære noe om at det ikke lønner seg for dem å slå, at de får det bedre hvis de får utløsning for sin aggressjon, frykt og frustrasjon på en ikke-voldelig måte.

OPPFØLGING AV PSYKOTISKE

LOVOVERTREDERE

Når det gjelder de psykotiske, sinnssyke, lovovertrедererne, er disse i klart mindretall. De vil etter norsk lov ikke bli dømt til fengselsstraff, men vil kunne bli dømt til sikring. Sannsynligvis vil de, i alle fall i perioder av sitt liv, oppfylle kriteriene til innleggelse i psykiatrisk institusjon uten eget samtykke. Det er viktig at disse pasientene får den behandling de trenger; psykofarmakologisk behandling, individualterapi og miljøterapi vil over tid også hjelpe disse menneskene til i større grad å kunne analysere realitetene i omverdenen og forholde seg til disse med en nødvendig tidsavstand mellom impuls og handling. Dessverre ser vi at i vårt samfunn vil psykiatriske pasienter, også alvorlig schizofrene, voldelige pasienter, få kort behandling og så bli skrevet ut igjen, ofte fordi de er til besvær i avdelingene som ikke har ressurser til å følge opp pasientene på tilstrekkelig, trygt vis. Schizofrene pasienter med voldsproblematikk trenger behandling over mangfoldige år.

Selv om tilstanden normaliserer seg noe en periode, vil det lett kunne kom-

me tilbakefall. Da er det viktig at psykiatrien tolker begynnende symptomer før pasienten igjen blir så syk at han handler aggressivt ut fra en psykotisk vrangtolkning. Her har det psykiske helsevern de siste 10-20 årene gjort en dårligere jobb enn tidligere, noe som dessverre er tilfelle i hele Vest-Europa og USA. Grunnen til dette er at man i større grad har respektert psykotiske pasienters ønske om å «slippe medisiner», og bygget ned heldøgnsinstitusjonene som tross alt førte tilsyn med pasientene.

AGGRESJON HOS PSYKISK

UTVIKLINGSCHEMME

Angst, impulsivitet og manglende forståelse for andre menneskers behov vil også være hyppige årsaker til at psykisk utviklingshemmete opptrer aggressivt. Her kan man også snakke om personlighetsavvik, men avviket er mye mer omfattende enn hos intellektuelt mer velfungerende.

Forebygging av voldshandlinger hos denne gruppen er viktig. Det viktigste er å gi psykisk utviklingshemmete trygghet og medmenneskelig oppfølging. Med den store nedbygging av institusjoner for psykisk utviklingshemmete, vil verden for en del av dem bli mer utrygg, uforutsigbar og kontaktløs. Vi må regne med at volds-episoder vil oppstå i større grad enn tidligere.

Psykisk utviklingshemmete med en intelligenskvotient (IQ) på under ca. 55 vil ikke bli betraktet som strafferettslig ansvarlig, men vil kunne idømmes sikring. Men hverken personer med IQ

litt under eller litt over 50 vil kunne lære stort i sikringsanstalt eller fengsel. Vi må opprette plasser i spesialinstitusjon som kan gi slike voldsutøvere hel-døgns omsorg og kontroll og et behandlingsmessig tilbud skreddersydd for deres funksjonsnivå.

KAN VOLD FOREBYGGES?

Ennå viktigere enn å behandle dømte voldsforbrytere, vil det være for samfunnet å søke å forebygge at våre barn utvikler seg til voksne karakteravvikere. Da man antar at karakteravvik både har en biologisk og sosial basis, kan man ikke, selv med de mest ideelle

forhold til andre mennesker. Man bør tidlig gi barn anledning til å lære å forholde seg til at også andre mennesker har behov. Når barn blir sinte, bør ikke deres aggresjon benektes, men barnet må hjelpes til å «telle til ti» og finne ut at det har valget mellom ulike måter å reagere. Barnets naturlige aggresjon og selvhevdelsesdrift må respekteres, men voldelig utagering bør ikke aksepteres. Enkelte mener at man bør få aggresjonen ut i sosialt akseptable former, f.eks. ved å spille fotball. Det er vel så at man kan få utløsning for en del fysisk spenning ved å spille fotball, men det mest positive må være

Spill heller fotball

oppvekstvilkår, hindre at enkelte personer dessverre kommer ut som avvikende voksne. Man må allikevel se på hvilke forhold i samfunnet som kan redusere utviklingen av slikt karakteravvik.

Det er viktig at små barn vokser opp i stabile og forutsigbare omgivelser, hvor de får anledning til å knytte seg nært til omsorgspersonene og få trygge

at man lærer regler og lagspill, blir oppfordret til å tenke ut hva motspiller og medspiller planlegger, og legge inn den brøkdelen av et sekund som det tar for å tenke seg om, når man vil takle en spesiell ballsituasjon.

FINNES RETTFERDIGHET?

Fotball spiller man ikke via reflekser, men enkelte taklinger kan gå så fort at

man knapt skjønner at de kan være overveid. Allikevel vil den enkelte spiller være ansvarlig for sitt eget spill, selv om vi ser at alle ikke kan være like flinke. Slik må det være i vårt samfunn forøvrig også. Vi må forvente og forlange ansvarlighet når det gjelder utagering av egen aggresjon. Dette til tross for at vi vet at enkelte personer p.g.a. sitt biologiske utgangspunkt og sin sosiale oppvekstsituasjon har hatt små sjanser til å utvikle en moden personlighet.

Hvis vi ikke opprettholder en norm for akseptabel atferd, og ikke har en

samfunnsforventning til at energien i en aggressiv reaksjon styres til noe mer konstruktivt enn vold, vil vårt samfunn kunne bli et anarki der de sterkeste og de mest voldelige dominerer. De færreste av oss ville like et slikt samfunn. Dertil ville et slikt samfunn gi oppvekstvilkår som utvilsomt ville skape utrygge og voldelige barn.

Når vi ser at mennesker har ulike forutsetninger til å kontrollere sin aggresjon, må vi i vår strafferettspleie være nyansert og, om mulig, terapeutisk, dersom vi ikke vil forsterke urettferdigheter.

Randi Rosenqvist (f. 1951) Overlege ved Gaustad Sykehus. Medlem av den rettsmedisinske kommisjon. Universitetslærer i rettspsykiatri. Medlem i straffelovskommisjonens utvalg for strafferettslige særreaksjoner. Lang erfaring med behandling av voldelige.

ROLF BRANDRUD:

DEN
MENNESKELIGE
ELGEN

KJØNN, DRIFT
OG FØLSOMHET
I NATUREN

-Når vil de oppdage elgens intelligens? spurte redaktøren av jaktbladet Villmarksliv bekymret på lederplass sommeren 1992. Den norske beslutningen om å gjenoppta fangsten av vågehval hadde nettopp vakt internasjonale protester. Og hvalens intelligens var ett av hvalfangstmotstandernes argumenter for at det er helligbrøde å skyte hval.

Svaret er at villmarksforfatteren Mikkel Fønhus skildret den menneskelige elgen allerede for søtti år siden. Hans mest kjente bok, *Troll-Elgen* (1921), kunne ha vært skrevet som en direkte kommentar til de siste årenes hvalfangstdebatt. Og slik forestillingen om den menneskelige hvalen er blitt avvist her hjemme som irrasjonelt føleri, slik ble forestillingen om den menneskelige elgen dengang avvist som gammel-dags overtro. Men satt inn i sin kulturelle og historiske sammenheng er begge disse forestillingene høyst forståelige.

14. mars 1994 er det hundre år siden Mikkel Fønhus ble født i Hølera i Valdres. I løpet av det drøyt halve århundret fra debuten i 1917 til han døde i 1973 skrev han nærmere åtti villmarks-bøker. Det var særlig menneskets forhold til naturen som opptok ham - og i hans bøker omfatter dette både vårt forhold til vår egen driftsnatur og føl-

somheten for livet i naturlandskapet omkring oss. Ønsket om å frigjøre driftene sto i sentrum fra starten av. Senere meldte følsomheten stadig tydeligere for hvilke konsekvenser denne frigjøringen fikk i naturen.

FRIGJØRINGSDRØMMER

Hovedpersonen Hans Trefothaugen i debutboka *Skoggangsmann* er en unggutt med intense drifter som han opplever det som en plage å holde tilbake. Han har større drømmer for sitt liv enn å slite som husmann for odelsbonden på Grimsrud, slik faren gjør. Hans vil bli den sterkeste slåsskjempem i bygda - en av dem som kan gi «en god dag i alle omkring sig; for de visste hvem som raadde naar det gik paa kræftene løs». Og han ser for seg at han skal erobre både «prinsessa og halve kongeriket» i slåsskamp på det årlige storstevnet ved stavkirka i Hedalen.

Friheten Hans lengter etter, er noe han må slåss for i bygda. Men i villmarka får han den givendes. Der opplever han ingen grenser, der bygger det seg ikke opp indre spenninger. Der kjenner han seg glad og fri, der kan han gå når han vil og sove når han vil, uten å spørre noen om det. Det er nærmest en ubevisst uskyldstilstand:

Opholdet her i vildmarken disse to maa-
nederne hadde lagt en dulmende fred i
hans sjæl. Timer i træk kunde han ligge
her utenfor hytten og dorme. Han tænkte
ikke; hjernen sov en vaaken søvn. Og
solen bakte hans brune hud; han kjendte
det, men tænkte ikke paa det.

Om bygda er ille, så er det enda verre i byen. Hovedpersonen Knut Gjølmyr i andreboka *Der vildmarken suser* ligger

Rått? Skogens liv var til for å tas. Den unge Mikkjel Fønhus med dagens fangst.

søvnløs på studenthybelen i Kristiania. Han plages av tanker, av en bevissthet som ikke vil gi ham ro: Han føler naturlengselen i seg innesperret i trange gater mellom høye hus, han ergrer seg over forurenset luft, støy og travle bymennesker. Og han minnes sin ungdoms villmarksliv som en tilværelse hvor slike konflikter ikke fantes. Det var «et liv i grænseløs frihet og ubundethet, i omskiftelse og spænding og kropslig velvære». Senere kommer Knut Gjølmyr seg tilbake til villmarka

og gjenopplever denne uskyldstilstanden. Det skjer idet han våkner på den forlatte Gjølmyrsetra i grålysningen til begynnende orrhaneleik på vollen:

Da blev stud.jur. Knut Gjølmyr med ett det gamle skogmennesket. Det foregik en merkelig forandring med ham. Den høie, tverskuldrete karen krøp ihop. Føtene søkte ubevisst mykt underlag mens han snek sig bort mot buvæggen, der han smøg lik et nattens vilddyr fra laft til laft.

I disse tidligste Fønhus-bøkene framstår villmarka som et frihetsparadis hvor mannen kan slippe driftene til

og la sin villdyrnatur utfolde seg - uten hemninger, uten baktanker, bare gi seg hen i driftenes sang. Det noen gjør i fylla, gjør Fønhusbøkene mannfolk i villmarka. Og i skildringen av villmarkslivet er skillet mellom mennesker og dyr nokså flytende hos den unge Fønhus. Hans Trefothaugen og Knut Gjølmyr skildres begge gjennom sammenligninger med dyr. De har mange trekk til felles med slagbjørnen Rugg som skildres i den første av to fortellinger i *Der vildmarken suser*. Det er heller ikke vanskelig å kjenne igjen Hans Trefothaugens kamplyst og drømmer om den frigjorte driftsnatur i skildringen av storelgen Rautens overdådige kamp i *Troll-Elgen*:

Det staar to elgeokser mot hverandre paa Kloppmyrhøgda, to boblende opkommer av styrke. Det er fire øine, og øinene er vildskap. Det er fire horn, og hornene er døden.

Rauten er som rykket ut av en ørske; nu er han spillende vaaken; for kolla, som staar der og titter nysgjerrig frem bak en grankrull, hun er hans, hans! Trearingen skal æltes, trearingen skal dø!

Saa høres det første kampskriket, en hæs lyd fra en glødende vilddyrsjæl.
-Yæ! -Yæ! (...)

Der staar han! Der staar han! Halvt endereist, en toresky, et uveir. Han vrænger øinene, vræ-ænger dem, langsomt og faretruende. Nu er de ikke brune længer, men hvite. Det er som galskapen strømmer sammen fra hele elgekroppen, strømmer sammen i øinene og tar hvit farve. Rauten er like høi med en ungfuru ved siden, kjæften gaper, aanden ryker av den og tungen falder ut, lang, vaat, slevjedryppende... Og Rauten slaar.

Nu er forbenene hans ikke skind og ben

og legeme længer. Det er skygger, aander, spøkelser, uhyggelige varsler om blod og ødelæggelse. Lynet har blinket og toresmeldet er der. Uveiret er løs og trearingen staar der. Ødemarkens gud være hans krop naadig!

Det var med stemninger og skildringer som dette Mikkjel Fønhus slo igjenom i årene 1917-21. Dette ble opplevd som nytt. Her kom hele storskogen brasende inn i norsk litteratur - med bjørn og elg, jakt og slagsmål, kraft og fargesterke opplevelser. Og Mikkjel Fønhus var selv nærmest ett med det villmarkslivet han skildret. Han var selv jeger og friluftsmann og kunne knapt beskyldes for å skildre naturen ut fra utsikten over konjakkglasset fra høyfjellshotellets veranda. Nyroman-tikere som Carl Nærup og Niels Collett Vogt tok imot frihetsbudskapet med svulmende entusiasme. Og Johan Borgen, som var gymnasiast dengang, har fortalt at datidens friluftsungdom dyrket Mikkjel Fønhus som *sin* forfatter.

EN NORSK JACK LONDON

Men i realiteten var Mikkjel Fønhus' skildring av villmarka som frihetsparadis slett ikke ny og original. Selv om han var en nybrottsmann i norsk litteratur, så sto han internasjonalt sett midt i en av datidens mest produktive litterære genre - nemlig villmarksgenren. Der var amerikaneren Jack London den dominerende forgrunnsskikkelsen. Han slo igjennom i 1903 i USA med bestselgeren *Når villdyret våkner*, og i årene 1907-25 skyllet en veritabel Jack London-bølge over hele den vestlige verden. Jack London var inspirert av Charles Darwin, og har fått æren for

å ha brakt darwinismens lære om «the survival of the fittest» ut til de brede lag av folket. Han skildrer ofte mennesker eller dyr som kaster av seg sivilisasjonens lenker og våkner til liv og kamplyst i villmarkas frie, men også skånselsløse virkelighet.

Hos Jack London er ikke kampen for tilværelsen avgrenset til villmarka. Han erklærte seg som revolusjonær marxist og så klassekampen i det samme perspektivet: Arbeiderne måtte kaste av seg borgerskapets lenker, og sammen vinne kampen for ei bedre framtid. Dette gjorde ham etterhvert til arbeiderbevegelsens forfatter i Norge såvel som i Sverige, og til den desidert mest leste utenlandske forfatteren i Sovjet etter revolusjonen i 1917.

Her kom jakt og slagsmål, kraft og fargesterke opplevelser inn i norsk litteratur.

Jack Londons frigjørings- og kampretorikk gikk igjen i mange samtidige beskrivelser av forholdet menneske / natur. Den potente mann var han som nedla byttet og undertvang seg naturkreftene. I Amerika kom løvejakt i Afrika på moten etter at tidligere president Theodore Roosevelt hadde vist sin manndom på en mediemesig veldekket safari. I Sovjet definerte Lenin sosialisme som «All makt til sovjetene. Alle fosser i rør». I det unge, nylig selvstendige Norge arbeidet nyutdannede ingeniører intenst nettopp med å legge fosser i rør og sprengte seg gjennom fjellene med tunneller for nye jernbanelinjer. Ved hjelp av ny tekno-

logi klarte mennesker i langt større grad enn tidligere å gjøre seg til herre over naturkreftene. Det viste også våre store polarhelter Fridtjof Nansen og Roald Amundsen som med kløkt og seig styrke overvant naturens motstand og kjempet seg fram til sine stor-slåtte mål med verdenshistoriens sus omkring seg.

Omkring 1920 var kampen for tilværelsen i villmarka en mannfolkverden. Den gang var polarforskning, jakt og villmarkslitteratur ennå forbeholdt menn. Men med kvinnefrigjøringens erobring av mannsbastioner har heller ikke denne ytterste skansen fått stå i fred. Idag finnes det kvinner som går i Nansens spor på ski over Grønland - og i Amundsens spor til Sydpolen. Det finnes 4000 kvinner som driver jakt, og de synes godt i media. På Vassfarfoten fjellstue sitter det til og med en kvinnelig bjørnejeger som organiserer bjørnejaktturen til Alaska for sine medsøstre. Og i den omdiskuterte amerikanske filmen «Thelma and Louise» fra 1991 gjør Louise Jack Londons slagord til sitt eget. -The Call of the Wild! Here we come! roper hun ut, der hun står oppreist med det lange håret flagrende i vinden i en åpen cabriolet i full fart over prærien. Da har hun og Thelma brutt opp fra en traurig hverdag, gitt seg ut på landeveien, flørtet med kåte mannfolk, skutt i brann bensintraileren til en usympatisk trailersjåfør - og er på vei videre inn i solnedgangen.

Det som en gang var mannens frigjøringsdrømmer og potensfantasier er med kvinnefrigjøringen i ferd med å bli felleseie for begge kjønn.

FRIGJØRINGENS GRENSER

Men denne Jack London-inspirerte «Vilddyret våkner»-romantikken var bare én av polene i de tidligste Fønhus-bøkene. Den ble faktisk konfrontert med en motpol like fra debutboka. Men det festet ikke kritikerne seg ved før midt på 1920-tallet da denne naturvernorienterte motpolen til Jack Londons suksessformel ble så tydelig i Mikkel Fønhus' forfatterskap at den ikke lenger kunne overses. Da de så oppdaget den, gikk det på både Mikkel Fønhus' popularitet og prestisje løs. Naturvernholdningene han utviklet i disse årene var lite populære i mellomkrigstida, men de har vunnet økende oppslutning med naturvernølgen fra 60-tallet av.

I debutboka *Skoggangsmann* preges Hans Trefothaugens selvforståelse av kamp- og frigjøringsretorikk. Men i det miljøet han utfolder seg, gjelder det andre regler. Og det er disse reglene som til syvende og sist kommer til å forme hans skjebne og bli stående som verkets normer.

Miljøet som kommer til orde, er ikke bygda som helhet. Kvinnene er definert ut. De tror på Gud, satser på barmhjertighet og setter sin lit til prestens dundrende moralprekener over de ustyrlige mannfolka. Men overfor Hans og slåsskjem-pene taler presten for døve ører. I deres verden er det ikke Gud, men Krafta som rår. De slåss gjerne - både for å gjøre inntrykk på kvinner og for å vinne status og anerkjennelse blant mannfolka.

Likevel finnes det også innen slåsskjemmiljøet klare grenser - blant

annet mellom godkaren og slåssbikkja. Slåssbikkja er outsideren, han som ennå ikke har erobret seg noen plass i solen - og som egler seg innpå andre og provoserer fram slåsskamper i tide og utide, gjerne etter å ha drukket seg til mot med alkohol. Godkaren er derimot trygg på sine egne krefter og sin egen posisjon. Han vet at han kan sette hvem det skal være på plass, og slåss ikke mer enn høyst nødvendig.

Og det er disse godkarene som har en moralkodeks - som riktignok er svært romslig, men som likevel har sine klare grenser som ingen har rett til å overskride. Den som trekker kniv, voldtar kvinner eller stjeler fra andre, setter seg ut over folkeskikken og må regne med å ta følgene av det.

Mikkel Fønhus ble lest som frigjøringsapostel inntil hans naturvernholdninger ikke lenger kunne overses.

Det er denne moralen Hans Trefothaugen konfronteres med og bukker under for. Første gang er da han stikker med kniv i slagsmålet på Hedalsmessa, og blir utstøtt fra bygda som fredløs skoggangsmann. Og andre gang er da han trekkes ut av villmarks-livets ensomhet av et intenst behov for å ta med makt det han føler han har krav på: Kroppsvarme fra drømmekvinnen, mat fra storbonden og jaktbyttet fra erkerivalen. Gjennom det vekker han et raseri som fører til at han tilslutt blir jaget som et skadedyr uten

livets rett - og ender sine dager i fangenskap på Akershus.

Mikkjel Fønhus' viktigste kritiker på denne tiden - dansken Johannes V. Jensen - tolket denne tragiske slutten som en misforstått lojalitet til det faktiske. Dersom den virkelige Hans Trefothaugens liv endte så prosaisk og traurig, burde Mikkjel Fønhus funnet seg en mer heroisk skikkelse som kunne leve opp til dimensjonene i den storslåtte og ville norske naturen, mente han. Men da overser Johannes V. Jensen det som er bokas sentrale tema: Konfrontasjonen mellom ustyrlige drifter og fellesskapets grenser.

I Fønhus-bøkene konfronteres pionerånden fra den ville vesten med norsk huldremystikk.

*

I andreboka *Der vildmarken suser* trekkes grensene tettere om driftsutfoldelsen. Konflikten mellom driftsutlevelse og kontroll er ikke lenger bare en ytre konflikt mellom hovedpersonen og hans miljø. Det er blitt til en indre konflikt mellom lyst og besinnelse i personene selv. I den første av to fortellinger jakter slagbjørnen Rugg som besatt etter to elger. Jaget går like fram til en elvebredd like ovenfor et fossestup. Elgene er fra seg av redsel og hopper i elva - og knuses i fossen. Mens Rugg i et blink innser at elva ikke lar seg svømme - og tverrstanser brått i siste liten.

I den andre fortellingen viser det seg ved nærmere lesning at Knut Gjølmyr slett ikke sliter med samme problem i byen som Hans Trefothaugen plages av i bygda. Det er ikke tilbakeholdt utfoldelsestrang som holder Knut Gjølmyr våken på studenthybelen i Pilestredet 17. Tvertimot er det etterreaksjoner som ikke vil gi ham ro - etterreaksjoner over å ha sluppet til mer intensitet enn han føler han burde ha gjort:

Den cigarforretningen i kjelderetasjen, den fordømte cigarforretningen! Petra som stod dernede smeltet viljen hans med brune, hete øine. Hun var en tisper som suget kraften ut av ham.

Hun var det som fik ham til at gli ut paa skraaplanet første gangen. Og nu orket han ikke snu igjen, endda han visste hvor det maatte bære hen. Hvor mangan kveld hadde han ikke gaat frem og tilbake her paa gulvet og svoret med knyttede næver, at nu skulde, skulde han ikke gi efter... Han kunde smaaskjelve under kampen - men oftest tapte han.

Slik ogsaa igaarkveld. Sent igaarkveld. Han kom op paa værelset sit igjen, en mand med veke knær, uten ryggrad, uten rygmarv. Kroppen var som en utkott kjøtklump. (...)

Inat kom reaksjonen. Hele nerveinstrumentet bævret og klang. Det var saa ømfindelig at bare det knast litt i sengen, kunde han føle det som en kulderi over underlivet.

Aa, om han aldrig hadde betraadt universitetstrappene! Om han aldrig hadde visst av det som by het!

Rugg klarte å stanse i tide. Elgene gikk gjennom fossen og kom fram igjen med knekket rygg. Og her har Knut Gjølmyr ogsaa blitt suget med i seksualitetens voldsomme foss, og kommet ut

ADMIRALPAI ADS

Kl. 7.15 - 7.35 - 9.15

Kl. 7.45 - 8.15 - 9.45

*Premiere 2den Juledag.***VICTORIA TEATER**

Kl. 5.30 - 7.30 - 9.30

Regie
**Walter
Fürst***F. Anvedtansen*Tove Tellback - Bengt Djurberg - Harald Stormoen
Trygve Larssen - Hauk Aabel - Einar Tveito
Julie Lampe - Hjorth-Jenssen.Offiser **Fürst-Film.**Kjøper **A.-B. Svenska Biografteaterns Filial, Oslo.**

TROLLELGEN

7 akter.*Barn adgang.*Efter **MIKKJEL FØNHUS**

kjendte romaner „Troll-Elgen" og „Skoggangsmand".

Filmen Troll-Elgen fra 1927 var et høydepunkt i norsk stumfilm. Boken med samme tittel er blitt stående som Mikkjel Fønhus' mest kjente og kan leses som en aktuell kommentar til norsk hvalfangst.

igjen som en mann uten ryggrad. Hans reaksjon mot dette preges ikke av moralsk selvførdømmelse som synder eller lignende. Ankepunktet er snarere at seksuallysten rammer ham i hans mandighet: Han blir avmektig prisgitt driftene og den lokkende kvinnen. Han mister sin selvstendighet, uavhengighet, beslutningsevne og handlingskraft. Han blir en mann uten ryggrad. Her har driftene overtatt i en grad som går på hans mannsverdighet løs. Behovene gjør ham svak. Og det holder han ikke ut. Han må tilbake til en livssammenheng hvor driftsutfoldelse og

mandighet kan forenes. Han må tilbake til villmarka.

VILDDYRET, VOKTEREN OG KVINNEN

Utviklingen jeg leser ut av de tidligste Fønhus-bøkene, går fra egosentrisitet til følsomhet for andre - og fra frigjøringsdrømmer til økende bevissthet om ukrenkelige grenser. Den viser seg både i skildringen av menneskers forhold til natur og av forhold mellom mann og kvinne.

I alle de tre første bøkene møter vi et

trekantforhold hvor to menn beiler til samme kvinne. I *Skoggangsmand* lå synsvinkelen hos outsidersen Hans Trefothaugen som ville erobre den utkårede Ingrid Ødden fra den foretrukne Gunnar Sløvika. Det er historien om den utestengte med sterke behov som presser seg på - og som etterhvert blir stadig mer kontant avvist av Ingrid og bygdefolket.

I *Der vildmarken suser* ligger synsvinkelen hos Knut Gjølmyr som etter den forgjeves kampen for å stagge sin dragning mot Petra i byen, kommer seg tilbake i villmarka og gamlekjæresten Gunnhild Reinsjøsæter hvor søt musikk oppstår. Slik blir han den foretrukne i en ny trekant hvor outsidersen Elling Torelykkja ganske snart melder seg som konkurrent. Knuts posisjon blir Gunnhilds beskytter mot den kravstore og hissige Elling.

I «Sagnet om Elgevass-setra» i tredje boka *Det skriker fra Kværvilljuvet* har Mikkjel Fønhus så tatt steget fullt ut og lagt synsvinkelen hos den ettertraktede kvinnen selv, Ragna Tallehaugen. Dermed har han beveget seg fra den driftsstyrte mannens perspektiv til livsopplevelsen til en kvinne som er prisgitt slike menn.

«Sagnet om Elgevass-setra» er blitt en dirrende angstskildring. Ragna Tallehaugen ligger alene på setra med buskapsen. Hun opplever fjellnaturen som ødslig, kald og skremmende. Mannen Gunnar Tallehaugen kommer innom og gir henne en viss trygghet for en stund. Men så er hun alene igjen - og ut av tussmørket vokser det gradvis fram en bjørn. Den kommer stadig nærmere og slår seg tilslutt inn i setra

og dreper henne i melkebua. På dette tidspunktet i forfatterskapet har Fønhus allerede knyttet klare assosiasjoner mellom mann og bjørn - og mellom inntrenging i seterbua og voldtekt. «Sagnet om Elgevass-setra» er en avmektig kvinnes perspektiv på den driftsstyrte mannen.

DRIFTENE OVERTAR

I skildringen av menneskets forhold til naturen skjer det et tilsvarende synsvinkelskifte - fra mann til kvinne, fra erobrer til hevner av krenkelser. I *Skoggangsmand* er naturen et frihetsparadis. Det er en natur Hans Trefothaugen er ett med - han er som et villt dyr, får vi høre. Motsetninger mellom ham og naturmiljøet eksisterer ikke, det er først når bygdefolket og sivilisasjonen trenger seg inn i villmarka at konflikten oppstår.

I *Der vildmarken suser* er enheten med naturen brutt. Der er det oppstått en avstand mellom menneske og natur, mellom impuls og handling, som gir rom for en reflekterende bevissthet. Denne bevisstheten kommer særlig tydelig fram i en enkelt linje i denne boka. Knut Gjølmyr har fått revet seg løs fra jussstudiene i Kristiania og vendt tilbake til villmarkslivet som han har så mange positive minner fra. Men etter det forløsende skuddet mot orrhanen den første morgenen i villmarka undrer han seg:

Raat? Liv var tat, lynsnart og smertefrit. Skogens liv var til for at taes.

Her er det dukket opp en tvil. Men den blir raskt avvist med henvisning til skogens harde lov. Her er det ikke rom for noen sentimentalitet à la den fran-

ske filmstjernen Brigitte Bardots omsorg for de søte selene i hennes aksjoner mot den norske Newfoundlandfangsten for noen år siden.

Og likevel er det denne tvilen Mikkjel Fønhus utforsker i tredjeboka *Det skriker fra Kverrvilljuvet*. I tittelfortellingen er mannen med de intense driftene redusert til en igangsetter av handlingen. Haukefangeren Eivind Romsæt fanger hauk i saksefeller, og er fri for sentimentalitet overfor denne skogens røver som utsetter så mange andre dyr for lidelse. Hovedpersonen er familien som utsettes for Eivind Romsæts usentimentale livsutfoldelse: Haukene i Kverrvilljuvet. Moren dør i kamp med en mår, faren pines til døde i en av Eivind Romsæts fuglesakser og barna ligger igjen alene i reiret. Sulten skriker etterhvert i dem, og med ett oppdager den største at maten ligger levende ved siden av ham og venter... I skildringen av dette forløpet dirrer skriket fra Kverrvilljuvet, et naturens desperate skrik.

Fra naturens skrik beveget Mikkjel Fønhus seg videre. Kan slikt skje uten følger for menn som Eivind Romsæt? Finnes det ingen rettferdighet i verden? Om det ikke eksisterer noen Gud der oppe, så kan det vel kanskje finnes en naturens egen lov som gjengjelder urett - øye for øye, tann for tann? Hvor er naturens raseri? Hvor er naturens hevnt?

Svarene fant Mikkjel Fønhus i den gamle natur- og huldremystikken som ennå levde i Valdres. Der møtte han forestillinger om en levende natur som folk måtte omgås med respekt og omsorg - og som også kunne slå tilbake

mot mennesker. I «Sagnet om Elgevass-setra» står to slike forestillinger sentralt: Ideen om at kvinnen vil føde et barn med hareskår om hun ser en hare under svangerskapet. Og troen på at bjørnen ofte gikk etter gravide kvinner.

I fortellingen veves disse forestillingene inn som elementer i en kamp mellom menneske og natur, mellom mannen og villmarka. Setra og setervollen stikker seg ut som en grønn bot i en uendelig gråbrun fjellnatur. Den er ranet fra villmarka med øks og ild av odelsbønder på Tallehaugen bakigjennom århundrene.

"Sagnet om Elgevass-setra" er en avmektig kvinnes perspektiv på den driftsstyrte mannen.

Som dem kjenner mannen til Ragna, Gunnar Tallehaugen, seg vel med den ødslige fjellnaturen uten milde drag. Forholdet mellom slektas menn og villmarka blir skildret som en stadig kamp, nesten en terrorbalanse - hvor slekta gjennom stålet og ilden har vært på offensiven. Men den barntunge Ragna er for svak til å opprettholde denne terrorbalansen. Hun kan rammes. Overfor henne kan villmarka ta hevn overfor det slektas menn har gjort mot den.

Det er også det som skjer i fortellingen. Fønhus lar alt Ragna gjør med ild og stål framstå som provokasjoner mot naturen. Ilden i grua, røyken fra pipa, knirkingen i jernhankene på ei vassbøtte og - framfor alt - bruken av kniv

mot et briskekjerr. Det siste bringer fram en hare som fører til at eldstejenta blir født med hareskår. Alt det andre ergrer en slagbjørn som ønsker seg fjellet stille, harmonisk, fredfylt og fritt for spor etter mennesker. Sett med Ragnas øyne vokser bjørnen ut av skygger i tussmørket, kommer stadig nærmere og går til slutt til angrep på Ragna. Med det utsletter bjørnen den siste rest av sivilisasjon midt i naturens favn.

Ragna Tallehaugen er ikke bare utsatt for en driftsstyrt mann, hun er også den svakeste og lettest sårbare for en naturens hevn overfor det Tallehaug-bøndene hadde gjort mot den.

Mikkjel Fønhus var på elgjakt en gang i sitt liv. Han fikk ikke skutt noen elg.

TROLL-ELGEN OM FRIGJØRING OG GRENSER

I 1921 rendyrker Mikkjel Fønhus så de to motstridende polene i disse tidligste bøkene hans - frigjøringstrangen og grensebevisstheten. *Troll-Elgen* skildrer jegeren Gaupa som lever hele sitt liv i forhold til storelgen Rauten. Han vet aldri helt hvordan han skal se på denne elgen. Er den et prektig dyr - majestetisk, uovervinnelig for rivalene, uimotståelig for kollene og utilnærmelig for jegerne - et dyr utenom det vanlige, men likevel tross alt bare et dyr? Eller er elgen rett og slett et menneske i dyreham, et vesen med et dypt, indre slektskap med ham selv? Om den er bare et usedvanlig staselig dyr,

vil det å skyte den være en mannsdåd det vil gå gjetord om. Er den derimot et menneske, blir det mord.

Gaupa kan aldri falle til ro med noen konklusjon. Han kjenner hele tiden på både lysten og frykten, og han er stadig beredt til å la seg overbevise om at alle forestillingene om den menneskelige elgen bare er overtro. Igjen og igjen legger han ut på jakt etter den sagnom-suste elgen. Men igjen og igjen lar Mikkjel Fønhus jakta etter Troll-Elgen ende i ulykke. Første gang Gaupa jakter etter storelgen, blir han syk. Andre gang kommer han i skade for å skyte sin beste venn - hunden Bjønn. Og tredje gang klarer han å drepe elgen, men da tar elgen ham med i døden. Å drepe Troll-Elgen er å drepe seg selv. Så beslektet er vi med den.

Selvsagt er dette diktning. Selvsagt spiller Fønhus her på forestillinger fra folketroen som få vil tro på idag. Og selvsagt er det store forskjeller mellom mennesker og dyr. Men i Fønhus-bøkene springer forestillingen om den menneskelige elgen ut fra en underliggende psykologisk impuls - en indre følelse av at mennesket ikke kan tillate seg å gjøre hva som helst mot dyr og natur. Selv var Mikkjel Fønhus på elgjakt bare en gang i hele sitt liv. Det var i 1932, og heller ikke da fikk han noen elg. Med årene jaktet han stadig mindre også etter annet vilt - og etterhvert sluttet han helt. Han kom til å føle mere for villdyret enn med jegeren.

HUMANT AVLIVET

Gaupas dilemma er velkjent: Er skikkelsen foran geværløpet venn eller fiende, en av «våre» eller en av «deres»?

Vi lever alle med et indre skille mellom «oss» og «dem». «Oss» er den gruppen vi føler et nært nok fellesskap med til at vi gjerne vil verne om gruppa mot trusler utenfra. Å drepe eller tilogmed å spise en av «våre egne» er å bryte en tabugrense som oppleves som svært grunnleggende. Dette vil trolig de fleste være enig i. Det kontroversielle er hvor stor radiusen skal være i den sirkelen vi trekker omkring oss selv for å definere skillet mellom «oss» og «dem». Noen har trukket sirkelen omkring ætta, bygda eller nasjonen. Andre har lagt den omkring rasen, sunnheten og normaliteten. Atter andre ringer inn den kristne eller moderne, siviliserte verden. Uansett råder det helt forskjellige holdninger til våre egne enn overfor barbarene utenfor vårt fellesskap - og f.eks. under nazismen førte dette til en sterk idealisering av det nordiske mennesket kombinert med en like nådeløs forfølgelse av jødene som falt utenfor.

Det radikale med Mikkjel Fønhus var at han gjorde sirkelen omkring seg selv så vid at den også omfattet villdyrene. Han var overbevist om at også dyr har følelser, og han levde seg inn i dyrets følelsesliv. Det snakket han om i et foredrag kort tid etter at *Troll-Elgen* var utgitt:

Dyret kan ikkje tala med ord, men det kan tala med augo. Eg hørde om ein mann ein gong som hadde stelt stygt ein elg før han drogs inn. Den elgen sette noko augo på'n som følgde og urodde mann te han drog sitt siste sukk.

Alle som har med dyr å gjera, bør stelle dei slik at det ikkje kjem te å følgje dei noko slike dyreaugo når det lir te dei siste

daga og netar då livets regnskap ska gjerast opp.

Denne holdningen hos Mikkjel Fønhus står i markert kontrast til enkelte synspunkter i 1990-tallets debatter om natur- og miljøvernsspørsmål. Jeg runder av med ett aktuelt eksempel som igjen er hentet fra jaktbladet *Villmarksliv*. I et leserbrev sommeren 1992 reagerte en kvinne mot en bildeserie fra beverjakt. På ett av bildene har jegeren snudd seg smilende mot fotografen umiddelbart etter at beveren var skutt. Kvinnen så smilet som et bredt og triumferende glis. Men *Villmarksliv*-redaktøren mente han visste bedre. I en redaksjonell hale etter kvinnens innlegg forklarte han at smilet bare var uttrykk for en tilfredshet med at nok et dyr var «human og effektivt avlivet».

«Humant og effektivt avlivet». Å snakke om humanitet i forbindelse med avliving må kunne karakteriseres som en tilsnikelse. I alle fall så lenge jegeren ikke skadeskyter dyret først, slik at man kan snakke om en form for barmhjertighetsdrap i andre omgang. Da står vi igjen med «effektiv avliving». Det skal godt gjøres å tro at 170.000 nordmenn hvert år drar på jakt for å oppleve gleden ved effektiv avliving. Men det er et tegn i tida at selv ikke en jaktbladredaktør med 75.000 ihuga jaktglade lesere kan tillate seg å legge sterkere følelser inn i å skildre jaktas poesi og gleder.

Denne gangen var temaet bever. Det kunne like gjerne ha vært sel eller hval. Det er ikke lenger god tone å glede seg over menneskets evne til å gjøre seg til herre over naturkreftene. Anklager mot menneskers brutalitet i naturmil-

jøet oppleves i mange sammenhenger som berettiget. Og tilhengere av jakt og fangst står ofte overfor en vanskelig oppgave i å vinne den internasjonale opinion for berettigelsen av jakt og fangst.

Det er i denne situasjonen jakt- og fangsttilhengerne gjerne vil definere følelsene ut av debatten som irrasjonalitet, og gjøre det hele til et spørsmål om graden av teknisk presisjon og om riktig optelling av dyrebestanden. Det er trolig dømt til å mislykkes. Den som vil snu en naturvernorientert

opinion i dagens mediesamfunn, kan knapt unngå å forholde seg til følelser. Uansett standpunkt er det idag neppe mulig å komme noen vei i debatter om berettigelsen av jakt og fangst uten en nyansert forståelse av de følelser jakt og fangst rører ved - både hos utøverne og blant folk flest. I den sammenheng har Mikkjel Fønhus adskillig å bidra med gjennom sin litterære utforskning av menneskets forhold til naturen i nærmere 80 bøker gjennom mer enn et halvt århundre.

Rolf Brandrud (f. 1950) Kulturjournalist i NRK-Radio. I Acems faglige ledelse. Ga høsten 1993 ut *Drømmejegeren. En biografi om Mikkjel Fønhus*.

BLI DYADE-ABONNENT, DU OGSÅ

Da blir du med i det noen har kalt Norges billigste bok-klubb.

Vi samler ikke artikler om helt ulike temaer i heftene.

Hvert nummer av Dyade belyser et tema grundig.

En årgang blir dermed et lite bibliotek.

Finnes det noe lett tilgjengelig om mentalitetshistorie på norsk?

Har noen stilt spørsmålet om hvor det er blitt av ondskapen i dagens barnelitteratur? Trenger du en balansert innført i

genteknologi? Eller markedsøkonomi? Har du lyst til å lese en skikkelig analyse av Dagsrevyen? Vil du undersøke det russiske? Er du nysgjerrig på araberne? Kineserne? Japanerne?

Du finner det i DYADE!

Skikkelig, reflektert - men ikke innfløkt sprenglærd.

DYADE dyrker ikke moten. Derfor blir heller ikke temanumrene uaktuelle.

Jeg bestiller:

- Abonnement på Dyade
4 nr. pr. år. kr. 150,-
- Bok om Acem-meditasjon
"Stillhetens psykologi" kr 75,-
- Boken "Studieglede" kr. 115,-
- Kursbrosjyre for Acems kursvirksomhet
(gratis)

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....
.....

Navn:

VeiGate:

Poststed:

Brev

Kan sendes
ufrankert
i Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

**Svarsending
Avtale nr. 126000/95PB**

**DYADE
Solli
N-0201 OSLO - NORGE**

Her er noe av DYADE-biblioteket:

2/1993:

Når sjelen plager kroppen

Finnes fibromyalgi? Eller er symptomene et uttrykk for at vi gjør livssmerte til kroppssmerte? Et DYADE om forholdet mellom kropp og sinn. Blir brukt i undervisning.

1/1993:

Bedreviterens død

Et innspill om *problembasert innlæring*, en pedagogisk metode på vei inn ved mange norske læresteder. Legger vekt på at studiene også skal være et ledd i menneskelig utvikling. Dette temaheftet foreligger også på svensk og "inneholder mycket interessante motsättningar. Det här är ett arbetssätt som verkar spännande", skriver Dagens Nyheter.

4/1992:

Det mektige offer

Offerets posisjon er i ferd med å bli ettertraktet. Kan du vise til at du er offer for noe, har dine krav og synspunkter tyngde og legitimitet. Et DYADE som har vakt atskillig oppmerksomhet. "Særdeles tankevekkende", skrev Dagens Næringsliv.

3/1990:

Vår hemmelige storhet

Nytt opplag av et meget etterspurt DYADE om narsissisme. "Heilt glimrande", skrev Stavanger Aftenblad.

Finnes det noe balansert om genteknologi på norsk? Noe om mentalitetshistorie? Har noen foretatt en analyse av et fenomen som Rosenborg Ballklub? Perspektiver på Acem-meditasjon? Noe lett tilgjengelig om markedsøkonomi? Om Kirkens forhold til moderne psykologi? Du finner det i DYADE-biblioteket.

232439 TØNSBERG BIBLIOTEK

STORGT. 16

3100 TØNSBERG

UTGÅTT AV

TØNSBERG OG NØTTERØY BIBLIOTEK

DYADE

Postboks 2559

Solli

0202 Oslo

Hva gjør du med driftene dine?

Finnes det noen som har et enkelt, konfliktløst forhold til sine drifter? Som lever lykkelig med sitt sinn, sin sult og sin seksualitet?

Kanskje. Men historie og tragedier, kunst og hverdag formes av våre drifter. De er aldri enkle å leve med. De har et meget rikt potensiale for konflikt.

Hans Olav Fekjær skriver om ulempene ved å være edru. For gjør du noe dumt når du er edru, skyldes det deg selv. Gjør du noe dumt i fylla, skyldes det alkoholen. Rusen tillater deg altså å bevare selvbildet.

Vi er friere til å leve ut våre drifter enn våre besteforeldre var. Men det medfører også at vi må beskytte oss mot den friheten andre tar seg. En vanlig form for slik beskyttelse er følelsesmessig distansering. Dette er tema for *Turid Berg-Nielsens* artikkel.

Vi har ulike forutsetninger for å mestre vår aggresjon. *Randi Rosenquist* drøfter vårt sinn.

Rolf Brandrud følger mannens drifter inn i naturen - med utgangspunkt i Mikkjel Fønhus' forfatterskap.

Carl Henrik Grøndahl tar oss med til et forvillet århundre, til en revolusjonær som i stor grad har formet vår oppfatning av seksualitet. Han trodde han kunne putte kjønnsdriften pent inn i ekteskapet - og drepte dem som ikke fulgte hans bud: Martin Luther.

DIVADE MIT. 4. 1988

SHIMON SULLI SOKI